

Door Aldert Cuperus
handgeschreven verhalen over
het ontstaan van 't Bildt

meesten moesten: „te gaan“ waar hest niet te doen. En werc souden se ok hine, 't Waar overal oorlog en fechterij. In Holland waren de Hoeken en Kabeljauwen an 't fechten, wat syn dieptepunt fan in 'e opstand fan 't kees en Broadfoth in 1492 in West-Fryslân. De opstand worde deur Albrecht fan Saksen bloedig delstogen. 't Betekende met een 't eand fan de Hoeken en kabeljauwe twisten. Hier deur kreeg hij tiid foar wat âns, der't hij allang na útsien had. Hij wou graag gouverneur fan Fryslân worre.

De Frizen hielden hur ant' nou toe altyd freemde overheersing fan 't liifhouwe kinnen, maar dat sou ferânderc.

Ok in Fryslân waar 't allegaar dailes en striderij, de Skieringers en de Fetkopers stonnen in ânder na 't leuca. Hertog Albrecht begon tussen de beide partijen te stoken. Hij stuurde ploechys soldaten de Súddersee over, die't, soa't hytke, bij een of ânderc edeling in dienst waren, die 't as balling in Holland omsurf. De soldaten moesten d'r dan foar lorge dat die edeling weer op syn stins komme kon.

Uteandlik waren de Frizen deur de fechterij soa op 't eand fan hur kracchten kommen, dat in 1498 in stik minnig (13) Skieringse edelloi Albrecht 't beskermheerskap (Potestaatskap) over Westergoa opdroegen.

Oostergoa en Seunen wouden worden nag dat selde jaar tot onderwerping bröcht. Dat waar 't eand fan 'e Frise Fryghyt. Maar wat foar 'n fryghyt, der waar niet soafeul an ferloren. De Frizen hielden aarmoed over 't lând bröcht, deur aigen skuld moesten se nou bûge foar 'n Saksise hertog.

Deur de oorlog waren se soa in beslag nommen west dat d'r foar ândere saken gyn tiid en gyn gelde over bleuen waar. De aigen rediken woude fer waarloosd en 't binnen 'n oylc bringen fan 't Bildt waar d'r bij bleuen.

En nou souden de Frizen 't ok nag kwytrake an de man die 't in Fryslân an 't stoken west waar. ~~Deur~~ De oorlog in Holland en West Fryslân had de soa soldaten werk geuew die 't farenlang deur him betaald waren.

Maar dat had hij allegaar deen foar Maximiliaan I de Dutse Rooms-kaiser, bij wie't Albrecht aigenlik in dienst waar, foar de kaiser had hij 't geld foar skoaten. Dat waar anig op lopen, de skuld die't de kaiser bij de hertog had waar 275.000 goud guldens. D'r most maar 3 rekont worre, 't geld most al weer werom komme. Albrecht wou tinten sien.

Dat worde regelt want hertog Albrecht fan Saksen worde anstelt tot erflik Gouverneur en Beskermheer fan Fryslân, fanwege kaiser en Ryk.

De Frizen kregen befel de hertog as soadlanig te erkinnen.

Maximiliaan waar nou lyk bij Albrecht, maar de kaiser behoude him 't recht foar om foar 100.000 goud guldens Fryslân d'weer in lorn te kinnen. Maar Albrecht wou ok nag beloand worre foar de moeite die't hij foar de kaiser deen had. Ok dat kwam foornander want op 22 july 1498 kwam 'r 'n brief út Freiburg. Der ston in dat an Albrecht fan Saksen en syn erven in folle eigendom skonken worde:

„dat hijc deur anslibben an wassen waere, of bouland, 't Groat Bildt en 't Klaine Bildt, de Werff, de Skelling en Ameland noemt met syn anhorigheden lëgende in Fryslân. Gindlik hielden de kaiser en de hertog hur sin. Ok in 1494 had kaiser Maximiliaan na 't Bildt informere laten, 2 jaar nadat Columbus Amerika ontdekt had. 'n Goed jaar nadat Albrecht fan Saksen deune skinking kregen het, gong hij met syn gefolg op 2 of 3 augustus 1499 fan Ruut naar 't Bildt, om te kiken wat hij kregen had, 't in te liven, opmete te laten en ferorderings te stellen. Ok liet hij in in lichte over diegenen die't al stikken Bildt brûkten.

Maar 't waar fort nag niet an 't bediken fan 't Bildt toe.

De belasting maatregels die de hertog de Frizen op laai, worden niet sonder slag of staat akseptecrd en gâ/ anlaiding tot rebocly en útstel fan 't bediken. 't Ferret teugen de belastingmaatregels fan tyn hoogte punt in 't belegeren fan 'e stâd Fraheker, der't de seun fan Albrecht

Albrecht die t weer na Saksen werom gaan waar, kwam met 'n leger en brak t Frise ferstet. De Stâd Francker die t an Hindrik syn kant staan had, worde beloand foor dat gedrag en kreeg zoo morgen Bilatland, „de Francker lânden“.

Albrecht sturf, onderwees werom na Saksen, in Emden op 12 Septimber 1500 en Hendrik sou met Georg syn broer perbere in Fryslân oede op saken te stellen. Maar in 1504 had Hendrik na skoan syn nocht fan Fryslân, dat hij 'n ferdrag met Georg maakte en werom gang na Saksen t an Georg overlatend Fryslân te besturen en t Bildt binnen de dyk te bringen. Wat der met annen waar en hoe t dat gaan in hoop ik jim de ândere heer te fertellen. Werom at t Bildt deur Hollander s bedykt worde en moet deur de Friezen.

1

3

Womom at 't Bildt deur Hollanders bedykt worde en niet deur Frizen

Hoe't Hertog van Saksen syn fertrouwen in 'e Frizen ferloor.

Fryslân sou onser Saksyske bestuur 'n tiid fan orde en rust tegengaan. Verminnen soa leek 't maar dat tou maar 'n paar jaar duere.

Albrecht fan Saksen waar hiedat y syn seun Hindrik te Franeker ontsethad, onder wege, wrom na Saksen in Emden sturven. Hindrik syn seun had soa skoom genoege fan Fryslân dat y met syn broer Georg akkerdeert, die 't doe 't bestuur fan Fryslân op him nommen had. Hoe kon nou al, ~~na~~ twee jaar na dat de Frizen de Saksise hertog en Potestaat (beskerm heer) inhadt hadden, De ferhouding, al soa grondeig bedurven weze? ^{dat waar de ewige} stried tusen marke Want de hoofdelingen rieden met de komst fan 't Saksyske bestuur 'n groat stik fan hie greep op 'e Samenleving kwyf. Se moesten omstearan lere. De Grietmannen worden tena deur de lantsker anstelden worden niet meer onder de edelingen ferdeeld.

Maar d'r waar meer en dat stak ok. 'n Stik minnig fooranstaande Stieringers soa's de Hertema's fan Belkum en de Martena's fan Beetgum, die 't de Saks hest in 'e kont krapen, kregen de beste kaantsys, of 'n niet onansienlik stik Bildtland in lich en worden frjsteld fan heel wat lasten, die 't sy't al opbringe mosten. Ok doe waar 't "Heers en ferdeel" gyn onbekind begrip. Dan worden d'r ^{am} Georg fan Saksen nag stâd houwens in Fryslân ansteld, die 't met help fan soldaten de Frizen kort houden, de soldaten dienden janself ok as stak achter de deur, foar 't gefal dat de belastingen niet of niet op tiid ôfdroegen worden. De hertog wou ~~niet~~ ^{dat} de 275000 goudgulden soa gauw at 't kon weer wrom bewene, en dat mosten de Frizen opbringe. Derom beladi de Saksise hertog 'n vergadering in Franeker der 't hij foarstelok dat de Frizen hie berittingen an him gewe zouden, om die berittingen dan weer fan him in dien wrom krije te kinnen. Kortom hertog Albrecht wou 't feodale stelsel hier in Fryslân infiere. Maar doe 't dat algemeen bekend worde, worden de Frizen, doem. 't worde opstand. Man machtig setten de Frizen op Franeker toe, der 't de seun fan Albrecht Hendrik de Saksen foar syn heit waarnam. Maar ok bij Bomstersyl bij de Rauxers worde in 'e hertat 'n skâns opsmeten, om 'te hert na Franeker foar Albrecht, at y syn seun te help komme sou, ôf te snijen.

Franeker word alheel deur de Frizan belegerd en potelicht ôfsloten. D'r kon gyn m'ns in nag út de stâd komme. Elk die 't niet fertrouwd worde, worde oppakt. At men dan ok maar 'n klein fermoeuden had dat 't 'n Saks waar, most y ~~wat~~ in 't Frysk sege: "In 's finne herne lizze fjouwer klear lottere (nietfulte) lijpaarich yn ien hest."

Saai de gefangene 't niet alheel goed oan borgde men niet long. De staker had dan niks meer om bij te setten en gong rechtstreeks 't water in, hij worde ferdronken.

In Franeker wachtte men op 't leger fan Albrecht die 't de stâd ontsette most, maar dat bleef maar weg. Dat gebeurde niet opret sin. Albrecht wist wel dat de legers bij Bomstersyl en Franeker foar 't groatse part út boeren bestonnen. Die 't in 'n hite haai fan huns flogen waren. De maaitiid ston foar de deur, de ongetiidel ston d'r an te kommen. De boeren satten an thús te dinken, 't lând most beriden worre, se worden ongedurig.

Dat had Albrecht goed in skoten want d'r begon ferloop in 'e legers te kommen. Albrecht kwam fanwegen, 't over bleven koppeltsy m'nsly bij de Rauxers worde útinander sloegen. ~~At~~ Dat boadskip flog over Fryslân en de m'nsly bij Franeker naaiden út, soa hard at se kommen. Hertog Hindrik waar blikkens lilk en wreed het met bij de Frizen straft. Maar de Frizen hadden d'r al saufcil met útthead dat de instelling fan 't koadale stelsel útging as 'n nachtkeers. De Hertog most 'n befreden stelle met de 21 ste penning. = 4,76%.

Feul meer konnten de Frizen en wouden de Frizen ok niet opbringe
 t'waar rondon aarmoed. En ok de groatste stād fan Fryslan-
 d, Ruwert, kon gyn besien lije. 'n Stik of wat knappe hûssen, der t' de
 edellingen in weunden; de grachten een bonk stek en se hadden niet
 eens 'n wâl beskoeiing. Op die wālen stonnen de hûssys, jaak enfeul
 foor massaal gebrûk. Op 'e Stāds wālen waar t' 'n groate binde-
 kocies, skapen, peerden en ferkens por becrden der wat freten te finen.
 Sels in 'e belang rykste straten bongen stinken de kocie hunden fan
 leer looiers en skoemakers te drogen, 'n koertsy deur de stād waar der-
 deur gyn genoegen. Want die straten hadden foor t' groatste part
 gyn ferharding en at t' regende konnten je t' water niet bûten de
 skoenen houwe. Natte foeten en der deur jaak griperig en ferkouwen.
 De stād houwens die t' hier deur de Saksise hertog ansteld waren
 woelden hur foor t' generaal in Fryslan as 'n mosk in Spanje.

(De overlevring wil, dat d'r in Spanje gyn mosken binne.)
 De meste stādhouwers bleven hier den ok beslist niet langer as dat
 hur op droegen waar. Maar doe kwam as stādhouwer Hindrik fan Stolberg.
 Die kon t' 'n stik beter met de Frizen fine. O nater syn bestuur worde
 de Doekumer Ee, die t' op sommige plekken praktys diehtlaai, útloaten.
 D'r worde 'n jeart fan Ruwert na Franckergroeven, "de treckfaart", groate
 ferbetterings in Fryslan. Maar t' belangrykste werk, t' bedikien fan
 t' Bildt worde niet an Frizen op droegen. Na alles wat de Saksise
 hertog met de Frizen ant' hou toe bekeft had sâg y der maar fan ef.
 Nag 'n ānder argumint wil met spekt hewwe om t' werk an ānderen
 (niet Frizen) te gunnen. De striiderjen tussen de Skieringers en de
 Fetkopers, hadden niet alleen t' gefolg had dat t' Bildt niet bedi-
 jelt wa-
 maar ok dat t' onderhoude an 'e seediken de "gouden loep" fan
 Fryslan skromelik ferwaarloasd waar. Dat "talmer" met t' groate
 werk soa't Hartman Jannes de bediking fan t' Bildt noemt, belsonder
 twifel met deure sake te maken had. En dan nag: Wie sou t' geld d'r
 foor hewwe? De Frizen hadden gyn rinten, as fertrouwen de hertog fan
 Saksen foor gyn rint. Ok hertog Georg syn fertrouwen in 'e Frizen waar
 niet om oer ne huns te skriuen. Der had y alle reden toe, bij elc
 overleg over nije maatregels, meestal belasting, kwam d'r gyn eand an t'
 seuren fan de Frizen, ewig en altyd hongen de Frizen in 'e kont, as hongen
 d't in om as in psaltn. Hondert regentye. Maar ja, wat wou de hertog na?

De Frizen mosten befael en 'e hertog wou beure.
 Wat t' argumint betrefte dat de Frizen niet kundig genog were zouden om
 soa'n groate werk út te foeren, 'n antwoord wil der hooit op geven
 worren kinne, want t' werk is deur ānderen. Hollānders útfoerd,
 Geld, der t' el euen over praatten 'n, speulde der bij fan self ok 'n
 groate rol. Maar hoe dan ok, t' sou nou angaan. Hertog
 Georg waar in 1504 weer in Fryslan weest, en het met de reginten
 over de bediking fan t' Bildt praatten. De reginten setten nou tok
 want op een desimbert 1504, skriue se de hertog 'n brief der t' se
 in tot út drukking bringe, wat se ant' hou toe al út de weeg set hewwe.
 Se hadden, soa skriuen se, hur in fetbining stelt met Georg Feichgraber
 die t' se foor 'n geskikte man ansien foor dat werk. Hy het ok al eerdere
 werk foor de hertog útfoerd. De reginten hadden wel soa feul
 fertrouwen in Georg Feichgraber syn fak manschap, dat se met him
 over een kommen binne, dat hij 'n maand salaris beure wil fan tien gulden.
 Der bouwop wil hij syn onkosten soas fraecht en loanen, die t' hij betake not
 fer goede krie.

At nou de bediking werkelijk út eand set met Georg Feichgraber
 feertyn gulden per maand beure, want dan het y ok nag twee peerden op
 'e kost.

Maar wel stelle de reginten de uitdruklike foarwaarde dat de hertog hier met akkoord gaan sil. Se wille al wis wese dat, atse wat útskiete, dat ok weer werom sien sille.

- Se skrive ok nag dat Georg Teichgraber fertelt het dat Thomas Beukelaar bewerd dat 't Bildt foar minder dan twintig duzzend goud gulden te bediken were mot. De reginten hawwe ok met Beukelaar praat, die 't wel wat in 't Bildt siet want hij wil d'r self wel tienduzzend goudgulden in stekke, om dis sinten dan later met de pacht weer te ferrekenen. Ok waar hij niet ongenegen om met syn hûshouwing naar 't Bildt te kommen. Dat leek op handel. De reginten werten deur, maar se worden nag al ewen ongerust, dat alle wetk fergees were sou, want de boede die 't met 'n brief na Leipzig gaan waar, waar al negen weken fort, en nag waar d'r gyn bericht werom kommen. Maar 't kwam al. O't waar fertraging ontstaan deur dat ok boede onder wegs sylk worren waar, maar na nag wat hien en weer geskrieff en onder handelen worde de bedikings over een komst, út naam fan hertog Georg fan Saksen, deur de reginten met Thomas Beukelaar en syn kompanjons sloaten op 22 febrewary 1505. Die kompanjons waren de drie broers Jacob-Oem, Floris-Oem en Dirk-Oem fan Wyngaarden. Thomas Beukelaar waar trouw met Margaretha-Oem fan Wyngaarden, 'n dochter fan Floris. Thomas Beukelaar haalde dus syn skoanheit en twee omkes fom syn frau's kant in 't bediken fan 't Bildt. Hij wou syn risfko opdraide. 't waren dus diidlik niet swagers fan Beukelaar.

't waren mantly die 't deur de hertog fan Saksen fertroud worden en se bröckten 'n goed fulde bül met, tien duzzend gulden. Hij wist wie 't Thomas Beukelaar waar, skreefy, en ok de broers Wyn gaarden sille foar him gyn onbekindew weest hewwe.

Alle fier hadden se besittings en se bekleadden belangrike funksys in Süd-Holland. In de polder Alkasserwaard der 't dorp Wyngaarden laait en de Swyndrechte waard der 't kyfhoek lait, Ok der 't hand fan Heusen en Altena hadden se 't een en ânder in 'e melk te brokker. Alle gear midden in 'e rivier delta der 't dyk bouwers fan naam wunden. Die loi hadden 't prestecrd om de leeg lëgende polders in Süd-Holland en Brabant te bediken, en ok nag 'n rivier arm of te dammen, 'n rivier der 't met elk ty 't water om hoog en om leeg gong, maar altyd deur stroomde, en dat in 'e fyftynde eeuw.

~~Heer~~ fians dam en Oudendam flak bij Dordrecht hawwe de herrinnering an die prestasy levend. Gyn wonder dat deuse Ambachtsheren, foar 't bediken fan 't Bildt, deuse loi hier hine haalden, die 't beweren hadden diken bouwe te kinnen. Ni, gyn Frizen, de diken die 't om Fryland laaien waren in fergeliking met wat de „Bildtdyk“ worre mont ruggys op 'e rãnd fan 't lãnd, en 't onder houd der fan kon ok gyn besien lye. De reginten en de hertog wouden wis were dat 't groate werk foornander kwam. In tugenstelling met de Friezen worden Thomas Beukelaar met syn minsen fertroud. Met hur aigen minsen konne se hur aigen taal prate, de Friezen konne se niet of maar amper ferstaan. Souden die bedikers en hur folk d'r doe ooit over prakkereert hewwe dat die taal soa'n fuge fyfkonstert jaar later nag in weren were sou? Dat d'r in 't Bildts skreven, dicht, songen. Leeneel speelt en Bildtse kerkdiensten hawwe worre sende? Dat d'r sels 'n Bildts worde boek komme sou? Deuse keus foar dyk bouwers út 't Hollãnde het d'r foar gorgt, dat de Bildt's gyn Frys prate. Hoe 't dat kommen is konnt 'n ândere keur.

Thomas Beuckelaar en de drie broers Wyngaarden haddelen op 22 febrewary 1505 de overeenkomst met de reginten fan hertog Georg fan Saksen tekend om 't Bildt te bediken en in kultuur te bringen.

Deur alle toestanden die 't d'r doe in Fryslân warch, worde 't groate werk met deur Friezen maar deur Hollanders annommen en útfoerd.

Deur mánly: Thomas Beuckelaar en syn skoanheit Floris van Wyngaarden met die syn twee broers kwammen allegaar út Súd-Holland. Der hadden se groate besittings en der offenden se belangrike bestuursfunksys út. Allegaar in 'e rivier delta fan Súd-Holland, Ok dat gebied in Súd-Holland kon alleen maar geset oplevere at de diken om 'e polders in order warren en onder bouwen worden.

Der moesten dus ok minsken blive. 't Waar logys dat de fier heren út dat gebied de dykbouwers metnammen soawel annimmers as foerwerkers.

Maar kwammen ok polderjonges nou alleen út Súd-Holland út de Alblasterwaard, de Swyndrechtwaard en 't lând fan Altena?

Hj, dat sou ok niet kinnen hewwe. Want d'r souden aenthoendert erbaaiers an de Bildtdyk werke en d'r wort oer dôcht om dat „leger“ erbaaiers út te braiden tot 1500 man. Sien de tiid die 't men kreeg om ok Bildtdyk an te legen een begryplike gedachte? (Sannes.

At al deure minsken út de Alblasterwaard, de Swyndrechtwaard, of út 't lând fan Altena rekruteerd worde souden, sou der de befolkning spa fermindert weze, dat wennen en werken der niet meer mooglik weest waar. De annimmers en foerwerkers, de dykbouwers, binne hier fäst en seker wel weg kommen. Maar de erbaaiers kwammen út Hollandt-Seelandt Brabant en dierre andere naciën weg. Onder die dierre andere naciën waren sonder twifel ok erbaaiers út West-Fryslân (M.H.) en 't ailand Wieringen. En ok sil dat, foer die tiid geweldig groate werk, Friezen, út de omgeving fan 't Bildt antrokken hewwe.

Heet de ferhouding tusken de tallen Friezen en Hollanders laai, is niet met seker hyd te sigen. Feriskaidne ondersoekers hewwe hur met deure saak doende bouwen. Heel lang het men elocht dat 't alleen Hollanders weest hewwe die 't de Bildtdyk, in 1505 anlaid hewwe, krekt sa's d'r dôcht is dat de eerste boeren op 't Bildt sonder útsondering út Holland wegkommen binne.

Folgens Sannes motte d'r soawel bij de dykbou en bij de pachters ok Friezen weest hewwe, want al foer de beeliking wennen (worke) d'r minsken op 't Bildt. Die bewoeners binne dan fantsels Friezen weest út de dorpen die 't d'r om 't Bildt hine lège, al soa/soer Sannes Johan Winkler skryft in syn „Algemeen Nederduits en Frys dialektikon“ in 1874: „De nije en bra frucht bere gränd worde deur Hollânse boeren 't eerst bewoend en ontginnen; de ôfstammelingen fan deure

Hollanders binne der tot an de gâgdaag de dâg bleven. Deure eerste bewoeners fan 't Bildt nammen fantsel hur „boers-hollânse“ spraak met en hur ôfstammelingen hewwe die tongfal tot op 't heden bewaart en brükke die onder nânder, werdeur at se hur skerp fan 'e echte Friezen onderskaid Winkler noemt 't Bildt: „n Volksplanting fan Hollanders en Fryslân“.

Hj skryft over de „edelloi“ en de ontginning deur Hollânse boeren, diët volgens him fral ôfkomstig binne út de Súd Hollânse Rijnstreek Winkler beskouet 't Bildt as de ôfstammeling fan de Hollânse bedikers die 't deur Friese invloed ferfomt is.

Maar W. de Vries skriift in 't fier en feertigste deel fan 't triid skriift "Nederlânse taal en letterkunde":

"Omdat d'r taal ovcreeenkomsten binne, tusssen 't Bilat en 't Súd-Hollân is 't Waarskynlik, dat de Hollânse Bilkerts in meerderhyd ôfkomstig binne út de buurt fan Püttershoek en Oud-Beyerlân d. ^{modiën} ~~modiën~~

^{**} Maar wel erkend de Vries 'n dudlik onderskeid tusse 't Bilats-Stadifrys en Oudelânse. ^{**} Püttershoek 'n dorp in 'e gelyknamige gemeente in 'e provinsy Súd-Holland in 't Noerd Oosten fan 'e Hoekse Waard 5,8 km² en 5200 inwoners. Ok 't buurtschap Bleekwadijk leit in Püttershoek. d't is akkerbouw en fee.

Oud Beyerlân 'n Gemeente in 'e provinsy Súd-Holland in 't noard-Westen fan 'e Hoekse Waard opperflakte 18,19 km² 13.200 inwoners. Oorspronklike bestaensbron akkerbouw - fee - en fruitteelt.

Hoekse Waard, ok wel Beyerlân noemt in ien fan de Súd-Hollânse eilanden. 't Eiland is dan betreklik jonge datum, 't Oostlike deel makke oorspronklik deel út fan de Groene Súd-Hollânse Waard, Bij en S^t. Elisabeths flood fan 1461 in 't der 103 fan kommen.

Enok

Prof. Dr. G. G. Kloeke het in syn werk fan 1927°, "De Hollânse ekspansy in 'e sestynde eeuw en seuwentyde eeuw en hur ôfspiegeling in 'e teugenwoordige Nederlânse dialekten, syn licht ok 's skine laten over de ôfkomst fan de Bilkerts en hur taal.

Hij het bagal wat werk maakt fan de pachterslisten en rekens fan 1527 en 1528. Ut de namen die 't op deuze listen foorkomme, blykt volgens Prof. Kloeke dat feertig persint fan alle lândbrückers op 't Bilat, neffens die rekens, Friese namen hadden teugen vijfentwintig persint Hollânse namen. Tjifendartig persint kin soewel Fries en Hollânse were.

Hij meent dat bestudering fan deuze rekens, tot de gefolgtrekking laide mot, dat in 't eersten fan de sestynde eeuw de Friezen waarskynlik fear in 'e meerderhyd weest binne.

Maar de dikke boeren, de kapitaalkraechtigen onder de pachters, de aristokraten, waren best allegaer fan Hollânse komôf.

Folgens Kloeke is de Bilatse taal sterk ferhollânden 't kon dus oorspronklik Fries weest hewwe, maar hij foert gyn bewiizen an werdeu olat antoand wort. Alleen, elat volgens him, prosintueel de Friezen in 't eerste ferndels part fan de sestynde eeuw in 'e meerderhyd weest hewwe zouden rechtvaardigt deuze stelling.

Hij noemt 't Bilats, Hollânse in Friese münd. Hij skriift dat arrestokraten of aristokratys doende Friezen perbere Hollânse te praten.

Maar dink ik dan wat bewiize haben nou bel en elat over de ôfkomst fan 'e dragers fan die namen?

Dat fan de debating klup fan St-Anne ok, die 't op 20 septimber 1927 de ferhandeling fan Prof. Kloeke bespraken. De debating klup kint ok niet feul bewiiskraecht toc an dat namsonderzoek.

Ferskaidne sprekers sege op die aven: "D'r binne toan soort namen der 't moelik fan is om met sekerhyd fäst te stellen at 't spesifyk Friese namen binne of oorspronklik Hollânse. De debating klup komi dan ok tot de konklúzzy dat 't Bilats fan Hollânse en niet fan Friese oorsprong is.

Hotze Buwalda is it met de noemle konklúzys niet eens.
t Gaat him te fer om sonder mer te sêgen; dat 't Bilats, Hollâns
in Friese mûndel is, of dat 't Frys in Hollânse mûndel were sou.
Hotze Buwalda meent, dat 't foar de hând leit, dat de twee groepen
fan koalisionisten, Friezen en Hollanders, deur de moed saak
'n ânder te ferstaan kommen binne tot 'n gemeenskaplike omgangstaal
't Bilats. 'n Mingtaal is 'e mûnd fan 'n 'n oersprong mingde
befolking 'n Mingtaal. Gyn dialekt fan 't Frys of 'n Fries dialekt
maer ok mei 'n dialekt fan 't Hollâns. En wel omdat elk fan de
talen soen belangrijc bijdrage levert het tot de ophâst fan de
aigen Bilats taal.

Hartman Sannes geeft de Vries gelyk. want seit Sannes.
De sterke Hollânse inslag formele de bovenlaag fan de befolking;
de annimmars, de boeren. Sy drukten hur stimpel ok op 'e taal
fan de ânderen (Friezen). Soa segefierde 't Hollâns en ferelrong
't Fries. Om 't Bilats "Hollân in Friese mûndel" te noemen gaat mij
(Sannes) wat te fer. 't Is 'n mingel fan Ferskillenke Hollânse
dialekten, met fawels 'n sekere Friese inslag. 't Fries het d'r nooit
ingang fine kinnen. 'n Fries op 't Bilat nimt makliker 't Bilats over
dat dat 'n Bilkert in 't Oudlân 't Frys overnimt.
(Sien foetmaat 54 onder bladzijde 27 (Geschiedenis Bilat I)
"het Bilats" is de taal fan Hollanders, ferformel deur 'n sterke Friese invloed.

Maer wort d'r bij al deuse ontersoekings en overwegings
ok nag wat fergeten? Wij wete dat de arrestokraten en de
bestuurders Hollâns pradtten en de dikke boeren deden dat ok.
Ok 'n part fan de erbaaiers sil een of ânder Hollâns dialekt
praatten hewwe.

Maer wij hewwe sien dat d'r ok 'n heel soad Friezen bij weest hewwe.
Friezen die 't hur aigen taal praatten?

In dat licht besien is 't dos op syn sachts seit freemel, dat 't Fries
't iôflege motten het teugen 't Hollâns? ('t Bilats?).

't Sil wel wa were soait Hotze Buwalda 't seit. Se mosten 'n ânder
ferstaan.

Dan dink ik: En de Friezen sille hur doe ferbroken hewwe, ok doe al?
Want now nag gaat de gemiddelde Fries drekt over op 't Hollâns,
at d'r ok maer 'n klein fermouden is, dat de ânder syn of hur
taal, 't Fries, niet ferstaan kinne sou.

Hadden de Friezen doe in begin 1500 de slung uthad, dan hadden
se dos dat handsyfol minnen, niet eens fyftyn honderd, binnen
twee generasys Frys prate late kinnen? De Friezen gaan sleeuw met
hur taal om. Op 'n paar gûnstige úttonderings ne, binne de meeste
Friezen hur d'r niet soa bot bewust fan dat se de ouelste en
folgens mij moeiste taal fan Nederland prate?...

Dan is d'r nag 'n aspekt dat folgens mij niet fergeten worre mîg.
maer dat in 'e ontersoeken niet noemt wort.

En dat is 't fait dat de Reformary in 't begin fan 'e testynke eeuw
deur brak. Ruther sloeg in 1517 syn g's stelling an de deur
fan de slot kapel te Wittenberg. Dat dars toe waar de taal fan God
't Latyn weest. Maer doe worde in 'e hegepreken 't Nederdûts as
kerktaal brûkt. 't Nije testamint worde in 't Nederdûts fertaald.
En dat worde de taal die't in kerklik ferband brûkt worde.

In 1522 worde 't evangely van Matheus onser de minnen brôcht
Een jaar later folgde 't hele Bibelboek.

De Heideelberger kattelismus worde as leerbok foar de kerk, die't doe allegaar Grifformearde hiten, in foerel (1560) allegaar in 't Nederdûts, heraren, (Doornys) learden de minnen, die't over 't Generaal niet leere konnen, de kattelismus iut 't hooch op te rigen.

'n Beste oefening in 't leren fan 't Nederdûts,

'n Gewoante die't fierhondert jaar in swang blive sou?

Ok de wetten en rechten in Fryslân worden fanút 't Fries in 't Nederdûts fertaald, om't de heren, 't Frys niet konnende lezen

De ontfrising sette fral in 'e sestynde eeuw deur.

't Fries worde de taal fan 't gewoane folk, 'n boeretaal.

De bovenlaag fan 't oefftiger om Hollâns te praten, al moesten doe de spellingregels derfoar nag ontwurpen worre? (Statensbibel 1626-35)

Nederlânse Bibelfertaling fan 1626-1635 op last fan 'e Staten-Generaal. Dermet worde fol daen an 'n beslut fan 'e Dureltske Sinode in 1619, in anplutting an ouwere Nederlânse Bibelfertalings.

't Nije Testamint in fertaald deur Walaerus, Rolandus, en Hommius;

't Ouwre Testamint deur Bogerman, Buccrus en Bandartius.

De eerste druk worde ontstiet deur 'n soed fonten, die't in 1655 deur 'n register fan ferbetterings, rechtzet worden.

De eerste betrouwbere druk in fan 1657. De invloed fan 'e Statensfertaling op de Nederlânse taal ('t Hollâns) en 't folkseleven is in 'e loop fan 'e tiid heel groat weest.

In 16 fan de elf Friese stâden ontston 't Stadsfrys, Hollâns in Frieschmôn. Ylst - Sloaten en Workum bleuen Fries. Stavoren en Hindeloopen honden hur eigen fan 't Frys zjellende taal.

De Friezen lieten hur wat hur taal betreft deur de Hollânstallige bestuurders en kolonisten in 'e ruften lège. Dat sleeuwe fan de Friezen en de reformaty, het d'r met foar tongt dat d'r op 't Bilal hou al best vijfhondert jaar Bilalts praten wort.

'n Unjke saak, der't in 'e gyn foarbeeld gwe kin dat stut op 'n ânder plak ok foar kommen is.

De toren fan Babel is niet ôfkommen om't de minnen 'n ânieler niet meer ferstaan konnen. (Genesis 11:1-9) God ferbaalde hur werk.

Maar Hollanders en Friezen learden 'n ânder in 't Bilalts ferstaan.

En skrepten metnander om de Bilaldyk klaar te kryen, en hoelang at se der werk met had hewwe hoop ik jim de ândere keer te fertellen.

14-15-

Foor les 5 de bladsy 16 't Bestek fan Sannes syn Geschiedenis fan 't Bilal goed bestudere? en 18 blad 17 komt later an 'e order.

De sluis

Dus de Hooftstikken, De bealijing zangvungen, Onhele van blid 15 blid 16 en 't bovenste fan 17.

En 4 Blid 18 Dijk en sluis geseed

Alleen dat gedeelte wat de dijk betreft, de sluis komt later

14-15-16-17

Hoe lang hewwe de Bildt bedikers werk had om de Bildtdyk, de Duwe-Dyk an te lêgen?

Die't op Swarte Hean by 't prachtige beeld fan 'e Slikwerker staat (Frans Ram), kin naast 't gedient fan Albert Tilma op 't foetstik; op 'n bôrd nag de ferklarende tekst lese, wêrom at dút beeld hier staat, maar die tekst is, fral wat 't eerste deel betreft niet goed deur dâcht. Op 't bôrd staat:

„De Slikwerker

De slikwerkers út de jaren 1505 toten met 1754 die 't kâns sâgen om mei gyn ânder materiaal as de skop en de terdwagen 't hele Bildt droeg te lêgen (t Oud Bildt 1505-1508) 't by Bildt 1600, de Westers en Oesters Bildtpôlen respekttylik in 1715 en 1754 hewwe wel 'n standbeeld. Ryken ok de mannen die 't daaglyks na 't slik fytten in 'e krisis jaren 1930-1938 en nag lang na de oorlog om 'n stikky lândel te winnen op 'e see benoerden de pöldyk.

Elken eeren die 't de tekst op 't bôrd leest mot konkludere, dat men drie jaar, fan 1505 tot 1508, werk had het, foordat de Bildtdyk nou dus Duwe-Dyk, klaar waar.

Dat is niet waar!!! Op 't bôrd wort 'n suggesty deen over de tiids duur die 't kost het om de Bildtdyk an te lêgen.

Ik dink, dat de bedinker en skriver fan deuze tekst, na kaarten fan 't Bildt út 1718 en 1852 sien het der't op staat:

„t Oud Bildt groot 5619 morgen, bedijkt in 1505-1508, en dút sonder meer over nommen het, sonder der by na te dinken.

Elk en een maakt fouten, en dat is ok helendal niet slim, maar in fout of fouten in 'n ferklarende tekst by 'n standbeeld, mäg niet foorkomme. Dan worre de minen op 't ferkleerde been oet deur informary die 't niet an 'e werklikhyd beantwoord.

Maar, sille jim sêge, dâw blaast nou wel út 'n groat gat, maar hoe sit die saak dan werlik innander?

Ik wil jim dat perbere út te lêgen, an 'e hând fan de bedikings-overeenkomst die 't op bladsy daryn fan de „Geschiedenis van het Bildt“ ôfdruckt staat. en die 't op 22 febrewary 1505 deur de reginten (Tantenburch de kânzelier) fan de hertog en Beukelaar en de van Wyngaardens sloaten worde (blady 14 en 15).

De eerste bepaling út die overeenkomst is: „De fier edelen

(Beukelaar, met syn skpanheit en die syn twee broers, de gebrœders Wyngaarden). Zullen nog in dit jaar het Grote Bildt doen bedijken.“

De fraag die 't dan op komt is: kin dat wel? Soa 'n stik werk binnen een jaar? De Bildtdyk most volgens 't Bestek fan de Bildtdyk (blady 16) 4000 Roeden lang worre, Seewse maat.

Dan sitte je drecht al in 'e problemen, want in 't begin fan 'e sestynste eeuw had men 'n heel soad maten die 't onderinander nagal wat ferskil makten. De Seewse Roede ferskil onderling ok nagal wat. Soa meet de „Duivelânse Roede 3,727 meter en de Duivelânse Roede 3,667 meter. (Op Voorn worre te baidagaar brûk. Maar de Kuuter Roede meet 3,96 meter.

En bij de bedikings overeenkomst wort praten fan de Ruytger Roede, maar der gaat 't over de ferspachting fan 't lând.

Dan 'blyft el'r maar een ding over dat 't je elow kinne.

En dat 'n de lingte fan 'e Duwe Dyk opmete en dat eifer

dan dele deur de maten fan de Roeden die't wi' hewwe?
De Ouwe-Bilaltdyk is fan Dykshoek tot an Meere-Paal bij
de Eijhüsterdyk feertyn kilometer en tweehondertfyftig meter lang.

dus $14.250 : 3,667 = 3886,0103$ Schouwe Roede.

of $14.250 : 3,727 = 3823,4504$ Duyvelânse Roede.

of $14.250 : 3,96 = 3598,4848$ Ruuter Roede

Cynzen fan de tallen Roeden klopt maar de Schouwe Roede
komt 't diehts bij de fierduzzend út. Dat die Roede in "beuwer maat"
en is as útgangs punt noimen?

Maar wat 'n geweld'ig groot werk foar die tiid. Hal at je bedinke
dat de dyk die't de Rannerwee ôfslút dartin kilometer lang is
en dat men der in 1961 met begon en in 1969 met klaar waar
acht jaar het men an 'e ôfslútelyk deure de Rannerwee werkt.

Wel is waar dwars deur en in 'e see, maar met allegaar moderne
help middels, as kranen, sânel rûgers, asfaltmesines en gaan soa
maar deur. De Rannerweedyk hoefde niet met 't skeppy beskrept
te worren, toa't dat in 1505 met de Bilaltdyk al 't gefal waar
soa beien is 't nag 'n prestazy dat de Ouwe-Dyk, hoe wel at y
soa hoog en soa swaar niet in as de Rannerweedyk, maar wel
1250 meter langer, in drie jaar klaar kommen is.

En dus het de anleg fan de Ouwe-Dyk gyn drie jaar duurt.

De bedikings oereen komt seit ommen in syn eerste bepaling
dat 't werk dat jaar 1505 klaar weze mot, en dat is ok foernands
kommen. Want op 7 april 1505, een week na pasen, skrive de
reginten an 'e hertog dat 't werk an 'e Bilaltdyk begonnen is. (bl. 15).
D'r verke op dat stoit achthondert manly an en d'r wort over
docht om d'r nag zeuvenhondert erbaaiers bij an te nimmen
soadat d'r fyftynhondert erbaaiers an 'e Bilaltdyk werke sille.

De reginten mem dan dat 't werk met Pinkster klaar weze kin.

Deure meer dan optimist'ke ferwachting wort volgens Sannes
ingeven om de hertog te bewegen de bij kontrakt toesaide sedduzzend
goudgulden foar Thomas Benckelaar te betalen. (blād 16). (u.s. hadgyn)
geld.

Maar kin die ferwachting utkomme?

Een week na pasen werke d'r 800 erbaaiers an 'e dyk, maar d'r
staat niet bij wann'er at te begounen binne, merkien wel eerder.
Maar late wi' d'r maar fan ut gaan dat d'r dan ok een week
na pasen met 't werk begounen is. Tot an Pinkster binne dat dan
drie en dertig plagen en der gaan ok nag fyf sundagen ôf.
Achten twintig werkdagen blive d'r over.

Dat is best niet te louch, acht en twintig dagen om 'n dyk fan
goet ~~feertyn~~ kilometer lingte an te legen. Ok mooglik?

Soa op 't eerste gesicht souden je sege: Dat bestaat niet, soa 'n
stik werk, soa veel grônd in 'n klaine no wken ferwerke en der
'n dyk fan make. De ôfmetings fan 'e Ouwe-Dyk staan in 't bestek
en hi' 'n heffens dat bestek maakt. Der staat ok in dat de dyk
bekteal worre mot met 'n roade fan 5 dūm dik, dat is omrickend
'n ~~krapp~~ 15 dūm sintimeter dikke roade. Ok geeft 't bestek an
dat de grônd foar de dyk būten de palen healt worre mot
die't Adriaen Cornelis Ballin fan 't lānd fan Soorne, op 'e kwelder
ut set had (blād 16, bestek). Maar ok de grônd ut de kwelstoot
binnendyks moet an 'e dyk brōcht worre. Maar - hoe veel grônd
is d'r dan an 'e Bilaltdyk gaan? De lingte en de dwars pleur snee
binne bekind. De inhoud fan de Ouwe-Dyk moet dan (utgaande
fan dat bestek $501862 m^3$ inhoud kryge.

Rekenen wij dan nag dat de grônd dertig persint inklinkt (besakt) dan motte ok 1500 erbaaiers, den't oke reginten overprate in hur skriiven an 'e hertog, goed 652.421 m³ grônd ferwerke.

Maar hoe lang werkten de minnen doe op een dâg in't begin fan 'e restynde eeuw? 'n Achturige werkdâg waar doe 'n onbekind begrip, en 'n vijf daagsk werkweek sou krekt na fiethondertfiftig jaer beginne te kommen.

Bij't geraken is d'r fanút gaan dat d'r weeks ses dagen wert wurde en dat 'n werk dâg tien uren duurde. Dat rekend maklik en 't sil wel niet so 'n eand besijen de werklîkheid were. Men moat ok nag skoft hawwe en naar en fan 't werk lope. Bij't geraken na wat mooglik waar, hewik dâfys froegen fan „de Gronting“, „de Heerelemij“ en 'n iutfoerder-kalkulator bij 'n wegebouw bedriif. „Minko Schat“ fan 't kleas Tachel-lând het mij helpen bij de berekenings, deure myn nifers tengen t'licht te hawwe en myn iutgang punten te bekiken.

Gaan wij d'r nou fanút dat 'n grôndwerker een kub (m³) grônd per uur ferwerke lân, dan binne die fiiftyn hondert erbaaiers na fier en feertig dagen klaar mit 't werk, dan is d'r goed 6,5 hondert-pluizen d' kûp grônd ferwerkt. Sestyn dagen na Pinkster.

Rekenende wiis blykt dus de meer dan optimistise ferwachting fan de reginten op goed twee en 'n halve week na iutkomme te kinnen.

De ferwachting fan de begingen blykt dus meer dan optimistys, maar waar niet eens feer besijen de werklîkheid.

En ok hier is d'r weer miks hijs te melden, want ok de Delta werken in Seeland binne soawel wat tild as wat geld betrefst over de begroting hûne gaan. Maar nou werom na de Bildtdyk de Ouw-Dyk.

In de brief fan de Reginten dat d'r over dâcht wort om d'r nag seiven hondert erbaaiers bij an te minnen. At dat nou 's niet gebeurt is, gyn fersterking met seiven hondert erbaaiers. Dan zouden de oththondert erbaaiers 't werk klaar make motte. At dat gebeurt is dan is d'r met toepassing fan 't selde rekenmedel 82 dagen an 'e dyk werkt were, feertyn wken, rûm 'n ferndels jaer.

Maar at de erbaaiers nou de helt minder deen hewwe, 'n halve kûb grônd per uur, dan men dan soude Bildtdyk na rûm 27 wken te plak lêge.

Maar at se nou 's gyn tien uur maar acht uur per dâg werkt hewwe. Dan nag nou de dyk na tweehondert en fêrdagen klaar were.

Fier en dertig wken na 1 week na paraw. Dan nag nou de Bildtdyk foar 1 desimber 1505 klaar weest hewwe. Dus rûm binnen 't jaer 1505. Oke eerste bepaling fan 't kontrakt kon dus rûmskoats fêddaan worre. De ferkaaveling kon hierna beginne. Dat is ok gebeurd, planmatig, rechthoekig, Noard-Sûd, Oost-West worden de pâden deur 't Biltse lând anleid. De gewinten worden fannânder skaiden deur 't graven fan sloaten en bilgrippels die 't foar de ontwatering sorge moesten. Met deute ferkaaveling het met tot 1508 doende weest. Dat waar dan met een oke eerste planmatige rechthoekige ferkaaveling in Fryslân.

Ok de sluizen kwammen nag in 1505 klaar, ondanks 't fait dat de knappe sluismaker Peter Muertx „fon werk geloffen ist“

hij kinne dus met Sannes konkludere dat de Bilteldyk nag in 1505 opleurd is. En dat men met de anleg fan de Bilteldyk gyn drie jaer doende weest het, 't Foortel fan de S.O.B. om de ferklarenden telst bij een slietwerker te herskriiven hawit bij 't kolkeze fan Rien W. 't Gedicht op 'e sokkel blyft moei en stinkt fat na dinkew. Albert Tîma dichte. Hier op 'e Wadden - Wereld fan water en sliet - won hij lând út see - In weer en wyn - Slep fort Slep - Monnikewerk.

Hewwe de bedikers fan 't Oude Bilat pipegalen brûkt bij de anleg fan 'e Oude Dyk' of hadden reed betrekking over nog meer ark?

Oft je de geschiedenis boeken die 't ontstaan en de bediking fan 't Bilat behandle, lese wort in die boeken d'r altyd fan útgaan dat 't ark fan de bedikers bestaan het út skop en pipegaal.

Ok de ferklearende tekst bij de Slikwerker op Swarte Haan maakt melding fan skop en kroi wagen.

En de eerste gedichte bundel die 't de Stichting Oms Bilat út gâf (in 1981) fan de oms feul te froeg ontfaan dichter Albert Tilma, kreeg as titel

"Met skop en pipegaal met. De bundel beleefde in 1991 syn tweede druk.

"Hoe het 'n dichter de bedoeling an minnen an 't dinken te setten.

Waarhedew in inkele sinnen, in 'n koeplet tot útdrukking te bringen.

Dat an 't dinken setten, is Albert Tilma foar wat mij betreft, fort enenew met 't eerste koeplet út 't gedicht: „Aren út Skelpen" slaagd:

„Met skop en pipegaal worde 't Bilat feroverd
deur Friezen en Súd-Hollânders, stœf wrottenel sij an sij
De rûgen kromt, 't ark omklind deur oldebeylde hannen
hur moei tem staan de houwend in 'e blauwmodder brij”

*(Albert Tilma)

Praktys mins die 't ik nou een keer bin gesft mij dan de gedachte in: Hoe kin dat nou? Wat moesten die minnen nou met 'n pipegaal at se hur zelf maar moeiem staande houwe kinne in 'e blauwmodder brij?

Der hewwe wij tegear wel 's over prattew at wij fan 'n fergadering ha hur toe gongen.

Albert Tilma syn beskaied waar doe: Ik hew in dat geelicht tot útdrukking bringe willen dat de bediking en ontginning fan 't Bilat 'n dreeg keerwaar weest het, moeiem stap foar stap. 't Staat ok op 't maken fan geelichten; ok moeiem regel foar regel. Ik hew niet 'n geschiedenis boek skreuen, maar gedichten. Op dat stoit had ik der inke teugen in te bringen. 'k Had wel in 'e gaten dat ik de geelichten op 'n anere manier las en útlaai dan de skriver bedoeld had.

Maar wel bleef de fraag: Kinne se pipegalen brûkt hewwe bij de anleg fan 'e Oude-Dyk? Is 't 'n fait dat d'r pipegalen brûkt binne of is d'r elocht dat d'r pipegalen brûkt binne en is dat doe asfit de geschiedenis ingaan? Wie het de pipegalen foar 't eerst noemi?

De geskiedyskrivers út de ^{15^{de}} eentynste eeuw make gryn ineliening fan pipegalen of kroi wagens die 't brûkt were tondew bij de anleg fan diken. En bij de Bilat dyk wort nergens over 't brûkken fan kroi wagens skreuen. Ok latere skrivens, in 'e hegentynste eeuw, soa's Eekhof en Steenstra skrive niet over kroi wagens, die 't brûkt were tondew bij de anleg fan 'e Oude-Dyk. As eerste worre de pipegalen noemd op bladsy 9 fan de Geschiedenis fan 't Bilat fan Hartman Sannes. Der staat: "de dyk die 't de wide seeboezem fan 'e Wadden ôfslutte moot, sou soa'n fyftyn kilometer lang worre motte. Dat werk moot belendal met handkracht útfoerd worre met 't lodysje en pipegalen. Maar sonder ferwizing naar 'n bron der 't brûkken fan kroi wagens noemd wort. Ok in 't Leerleesboek, fan de Bilatse gronda dat deur Houtz Buwalda skreuen is en dat in 1953 ferskeen staat, at wij bedinke dat 't hele werk (de anleg fan 'e Oude-Dyk) met kroi wagens en skoppen útfoerd worre moot, kryje wij gret respekt foar de annimmers en poleier weikers út die dagen...

Wien werachtig, dink ik dan, groot respekt voor die mánly chie't binnen 't jaan 'n seedyt bouden fan feertyn kilometer en tweehondert-ftyftig meter. Sanner leit op bladzy gegen fan syn boek dat de Dyk feftyn kilometer lang worre mot, op bladzy is de Ouwe-Dyk nag langer want der wort de lingte fan 'e Ouwe-Dyk op zestyn kilometer stelt 'n anname die 't op ferkeerde meter baseerd is?

Krekt soa's 't 'n anname is dat bij de anleg fan 'e Ouwe-Dyk pipegalen brûkt were souden.

Want in 1505 worde bij dyk bou nag gyn gebrûk maakt fan kroi-wagens.

Doe worde d't nag gebrûk maakt fan de draag berry of seat y in 't Bildts noemt worde „de berry.“ en 't mōt bōrd.

De berry beston út twee bomen, der 't tusse in 'n koeiehuud spant waar. Twee mánly, een voor en een achter, liepen tusse de stokken, die 't se met de hannen fast-bouelen, maar de hueste kraacht oefenden se út met de skouders der 't draagriemen krústings over hongen en der 't de handfatten fan de berry in 'e lussen leaien. Die mánly mosten al wat bynander passe. Niet alleen wat de lingte betreft, maar se mosten ok opnander ôffoegen were, want onder 't lopen most de een anfoele wat de ander wou en se mosten in 'e maat' lope.

Rater worde de berry verbeterd en kwam in 't plak fan de koeiehuud tusse de bomen 'n houten battē. Doe konnen d'rok stenen met ferfoerd worre. Deuwe berry kwam op 't Omlând dan ok steenbōrd te hite.

De berry is nag heel lang brûkt, ok hadat d'r allang pipegalen waren. Bij Roptazyl het y deuwe eeuw (de 20^e) nag dienst deen bij 't maken fan 'n útwaterings slussy. En ok op Flylând in deuwe eeuw de berry nag brûkt bij 't maken fan hoofden in 'e see op. Maar ok op 't Bildt binne tot in 'e ftyfger jeren fan deuwe eeuw berry's in gebrûk weest.

Dat waar in 'n achter 't Gesticht voor Ouwen fanclagen an 'e westerdyk fan St-Anne, bij de ouweren later behind as 't oarm huus, hou dat 't ouer' gebou fan 'e Vlaskiek, an de Middelweg west fan St-Anne.

De tinnen achter 't Oarmhuus mosten deur de bewenners bewarkt worre en 't gemak worde dan met berry's fan 'e tū na huus droegen. Ok binnen deur deet de berry dienst. Twee bewenners hadden der as taak 't wasgoed dat op 'e gang delland waar op te fāndelen en dat dan met de berry na de wassery toe te bringen. Deuwe berry is bewaerd bleven en wacht nou op 'n palakky in 'n Bildtse oudhyel kamer.

De oudste kroi wagen die 't bij dyk bou behind is, is sonder twifel de pipegaal, seant de ouweren onder ôns die nag kinne, ~~het~~ De bak hel 'n inhoud fan 60 liter, krekt saanfēl at d't op 'n berry gang, ($17 \times \text{per m}^3$)

Tusse de „bomen“ an 'e foorkant in 't smalle wiel anbrōcht, der 't helle smacade „hoep“ om hūne maakt is, die polte fan 'e hoep paste dan over 'n izeren rails, die 't op 'e kroi plank fast maakt waar. Deuwe konstruksy sorgde d'r voor dat de pipegaal lichter liep en loopt dan welke andere kroi wagen dan ok, en reis op nat lānd in 'n natte periode deur een man bedienel worre kon. Maar dan most men al beskikke kinne over genog kroi planken, plank dragers om bij de skefte op te kroi en sokroert help mieldele vneer. Souden de beidkers der al, in 1505, over sokroert saken in foldevenen mate beskikke kinne hūwe? Ik dink dat de ontwikkeling doe soafer nag niet waar. Want zels dat, wat wij nou benen as 'n simpele' bewegbare, fooras voor 'n wagen worde krekt in 1470 voor 't eerst toepast. Tot dan toe weren de wagens een assig.

Dat wil niet zēge dat de beidkers in 't begin fan 'e sestynde eeuw primityf weest blewe.

Alleen konnen se nag niet beskikke over de kroiwagen, de pipe gaal werke bij dykbou nag niet brûkt. Totdat de pipe gaal bij dykbou brûkt worde en nag lang daarna worde syn foarloper de berry bij dykbou brûkt. 't Waar der 'n healgewoen stik ark, kreket soa't dat ek op boere plaatsen 't gefal vaar,

En al is 't tradisy, de keesdragers in Alkmaar make hou nag gebrûk fan de draag berry. In 'e literatuer wort oer ark dat bij dykbou brûkt worde, in 'e restynde eeuw oer 't algemeen warning steeven en der komme je dan ek gyn kroiwagen teugen. Der foar wort ark dat bij dykbou brûkt worde wel 's beskreeven. Onder andere in 't Ouwwe Rûstringer recht, 'n Ouwwe Frise wet, (De landstreek bij Wilhelmsaven in Oost-Fryslân). Der stait in dat de Fries frijsteld is fan Heerfaart (dienstplicht) om 't bij syn lând fereleenge met teugen de ronte see met drie stikken eien de skiep de berry en de fork.

'n Ouder geskrift slút der bij an, derin wort ferhaald 't Linde Abisken fan L. Klaas Mariëngaard dat 'n abi, Sierefus fan 't klooster Mariën-geerd bij Hallum, self holpen het met dykbou, bij het met nag 'n man met 'n berry gronda na de dyk toe droegen (± 1180).

Ok de Heer Jansdam en de Oestendam die 't 'n sjarm fan de waal ôfskutte en 'n dam in 'e rivier, de Devel' fiek bij kôjshock binne met berry's te plak brûkt. Ok op boere plaatsen woren de berry brûkt. Nag in 1611 fyne wij bij 'n boere inventaris 2 oar berry's met twee boomse sparren. Doe waar de kroiwagen nag gyn algemeen stik ark dat rondom brûkt worde.

De kroiwagen is deur 'n Nederlander foar 't eerst bij dykbou toepast en syn naam waar fan Klaas (). Deur fan Klaasus brûkt de dykbouwers in Noard Fryslân om 1600 hne (waarskynlik ± 1620) in anraking met de kroiwagen. Hy kreeg oer de naam Rôlwagen. Maar at hou de (Ouwwe-) Bildtdyk alleen met berry's te plak brûkt is - - - - - [Dat wil d'r bij mij niet zo goed in. In 'n berekening fan fieden wech binne wij útgaan fan 'n werkdag fan tien uren. Dat is en 'n forsichtige kant, want nag in negentienhondert en vijf begint de werkdag foar 'n wagenmaker offens om vijf uur en ~~het~~ aver om acht uur waar de dag om, maar at 't drok waar dan worde d'r faak nag 'n paar uur langer deur werkt. De skafttiiden d'r ôf rekend worde doe nag twaalf uur (op syn minst) per dag werkt. (H.G.F.) Maar foar mij stait wel fêst dat d'r bij de anleg fan de Bildtdyk fan meer ark as de "berry" alleen brûkt is. 't Is spitig dat wij d'r nergens oer lese maar sleepark met name 't mûlbord is fêst en zeker ok 'n niet onbelangryk stik ark weest.

Want Georg Teichgraber, die kunnimmer of opsichter bij de anleg fan 'e Bildtdyk reest het. Met at d'r met de dyk begennen wort 14 gulden per magnd beure 4 meer as doe 't hij gyn 2 peerden oncrhouwe most, Peerden die 't werk an 'e dyk oren hewwe. Die peerden binne dan brûkt om 't mûlbord te trekken. Dat is 'n skuufbôrd der 't een of twee peerden foar spant worden en dat ongefer soa werkt as 'n skuufbôrd foar 'n boel dzer, met elut ferskil dat 'n boel dzer 't bôrd foar 'n út skuufd en dat 'n mûlbord trokken wort.

En krekt as met de berry is elut stik ark nag heel lang brûkt. Nag he de oorlog hewwe de Gebr ou Vries fan út de Westhoek met 'n mûlbord achter 'n trekker sloaten oicht macht.

Per gang kon men dan 'n farnetels kûb gronda fan 't ene naar 't andere plak brocht worde. Ok bij de reedijk op waar en is 't 'n goadnik stik ark, want bij 't slepen machte 't mûlbord de gronda

ok nag mooi flak

Pipegalen worden in 1505 nag niet bij dykbau brûkt

It Sou nag hondert jier dure foar dat men foar dykbau 'n brûkbere krolwagen had. Soa fier wear de krol of rôl lagen doe nag niet ontwikeld.

D'r is dus docht dat d'r pipegalen bij de anleg fan de Ouwre-Dyk brûkt binne, en ois gedaente" is in soa wel "De Geschiedenis van het Bildt as in, fan 'e Bildts grônd" as fait de geschiedenis ingaan, maar fynt in 'e geschiedenis gyn grônd. Sleep erk het heel lang 'n heel gebrûklik soart fan ferfoer bij boeren en dykbauwers wiest.

Maar ok in stâden en dorpen waar sleepen fan fracht heel gewoen. Oe, wat wij nou met 'n elkur woord "infrastruktuer" noeme, waar d'r elen ok naar. Staigen der't je met 'n wagen niet komme kommen naar met 'n berry wel. Namen fan staigen in stâden lyte dan ok wel berry gang. En in 'e stêd Grunningen is 'n Sledemennestraet.

Wanneer is de Ouwe-Dykster faart groeven?

At ik deuze fraag stelde, kreeg ik fan ferskaidne minsken as antwurd. Nou dat in jansyf met de anleg fan 'e Ouwe-Dyk gebeurd, de grônd die't út de faart kwam is doe an 'e dyk brôcht. 'n Op him self heel begryplik en ferklearder antwurd. Maar at je dr wat fierder over naolinke, beginne je an deuze ferklaring te twifelen. In 't foarste plak in de Ouwe-Dyksterfaart niet bij de hele Ouwe-Dyk lâns groeven, maar fan even bewesten de Holle Rjy in 'e westhoek tot an 'e Ouwe Rjy op 'e Syl. Op 'e Syl maakt 't ok nag 'n hele nûvere bocht om 'e Keuningsstreek hine, om an 'e súdkant derfan met de Ouwe-Rjy in ferbining te kommen.

At de faart dan tengelyk met de anleg fan 'e Ouwe-Dyk groeven is, wêrom binne se dan op 'e Syl niet recht út gaan?? [Morgen]

Of souden der, doe, op dat plak al hûzen staan hewwe?? bl.

En wêrom begint de Ouwe-Dyksterfaart 'n eandsy ten westen fan 'e Holle Rjy, en niet bij 't hekken in 'e westhoek of bij Dykshoek?

Foor dat eand dyk moat doe ok grônd foor de dyk brukt worre.

Dat riedt gied ok foor 't eand Ouwe-Dyk dat fan 'e Syl of tot an de Fyfhûster dyk anlaid is? Fragen genog, maar bin d'r 'n antwurd geven worre op 'e fraag wanneer at de faart bij de Ouwe-Dyk lâns groeven is? Doet wij in 1934. Bildtse les fan meester Andringa an 't Wegg (hou hy laltoen) fertelde die ôns, dat de grônd foor de Ouwe-Dyk út de faart haalt is. En at meester wat saai, dan waar dat soan.

Maar elos waar d'r elos ken die 't 'n fraag had: Meester, wêrom lant dan 't kanaal bij Antbeoer (Bierma) an 'e bûttendyk soan eand fan 'e dyk of?

't Antwurd dat meester doe gaf, bin ik fergaten. Maar 't probleem bleef bestaan, krecht feul later, ik dink soan dertig jaar, bin ik over dat probleem begannen te prakkieren.

Naast de fraag wêrom at de faart niet bij de hele Ouwe-Dyk lâns lant, waar d'r nag 'n andere fraag: Hoe moat de grônd út de diepe faart an 'e dyk brôcht worre? Foor de eerste paar steken sou dat nag wel gaan, maar naarmate de faart dieper wurde, wurde de dyk hoger en moat de grônd dus hoger op brôcht worre.

Een onmooglike manier fan werken, en soa is 't ok niet gaan.

Maar d'r is 'n feul belangrijker argumint om te bewizen dat de Ouwe-Dykster faart niet groeven were kin toegelyk met de anleg fan 'e Ouwe-Dyk. En dat is 't fait dat de dyk dan gyn basis, gyn jannemint over hewwen had. At de see met 'n dille t'g water en 'n stik harek wyn teugen de dyk an slaen sou, sou de dyk de faart in skuve, ok at d'r 'n sware wâl beskoeing anlaid waar. En der maakt 't bestek gyn melding fan. Dus de konkluzy mot were: De Ouwe-Dykster-faart mot later groeven were.

Maar 't bestek fan de Ouwe-Dyk praat fan dykgraekten.

En in artikel drie fan dat bestek staat wet 't de bedikers de grônd foor de Ouwe-Dyk weghale matte, der staat: Den berm buyten en alle 't dijkwerk sal atgehiel ende te saemen gehaalt wêren buyten voor zeyde palen, uyt genomen alleenlycken fan de dyck-graekten (ende een rien linck fan binnen elen berm) om de Dyck mede te setten. In gewoan Bildts wil dat sêge: Dat alle grônd, die't foor de dyk hoerig waar bûten de palen haalt worre moat diat Adriaen Cornelis Ballie fan 't lând fan Voorne op 'e kwelder útset had. Alle grônd moat dus bûttendyks fan 'e kwelder of komme

met ~~aan~~ondering fan 'e grônd út de „dykgrachten“ - dykgrachten maar hoe breed en hoe diep waren die dykgrachten dan?

Ok hier geeft 't bestek nu maten an in artikel acht. bladz. 9.

Omrekenend naar die maten is de dykgraent boven in fan berm tot berm 3,05 m breed en 4 steken toen 80 centimeter diep, en op 'e boiem most y meter 33 breed worre. Maar de grônd oerút at die dykgraent kwam waar nag met goed foer fyft persint fan 'e grônd die 't noarig waar om de Ouwe-Dyk volgens 't bestek te bouwen.

En wer most die dykgraent groeven worre?

Ok hier geeft 't bestek weer dúdlik hyd, want der staat wat de BINNENBERM, fan de toan fan 'e dyk ôf, tot an 'e dykgraent toe, twee padden breed worre must en dat komt elc op rûm 7,30 m (2 x 3,667). Hier út blykt dus dat de sloat, jaart, dykgraent mit drekt by de toan fan 'e dyk begon maar rûm 7,30 m feerder binnen dyks.

Ok blykt út deuze gegevens fan 't bestek dat de dykgraent mit meer waar dan in twel sloat.

De Ouwe-Dykster faart is dus mit tengelyk mit de anleg fan fan 'e Ouwe-Dyk groeven. Dat wort dúdlik deur 't bestek angewen.

Maar at 't al gebeure were sou, at de faart tengelyk mit de anleg fan 'e Dyk groeven waar, dan sou men sonderit hewwe twaen alle regels die 't een jaaryge dyk garandiere most. Want, sou 't krekt al sand is, de Dyk sou dan op 'n ferskerlike manier ondermynd were. Maar dan komt de fraag: wanneer is y dan wel groeven?

Souden de kaarten fan 't Bildt fan 1545 en 1548 ok útkomst geve kinne?

Op beide kaarten komt de „Ouwe Ry“ by Ouwe Syl (doe nag Hye-Syl) foar. Maar onder an 'e Bildtdyk wort op deuze kaarten gy n faart angewen.

Ok op 'e behoortlik detailjeerde kaart die Jan Janssen, die 't koster-Skoolmeester fan St.-Anne waar, in 1570 fan 't Bildt maakte, wort de Ouwe-Dykster faart niet angewen. Wat Jan Jans wel angeeft binne de Noorderfaart (by de Stedhouwenweg lûns) en de Kouwe faart (by de Kouwe weg lûns) en de Klauwe Mlik faart by St.-Jabik staan angewen.

Ok de Südderfaarten by St.-Anne en St.-Jabik kinne fe op deuze kaarten sien. Dat binne foar de Bildtmeyers dan ok faarten fan levensbelang wende at se hur gemak ferfoere konnen 't ferfoer fan doe nag hoopd iakklik plak over water, de diken waren ôns mit as moeder pæden en in 'n natte periode mit begaan her ~~fer~~ deur beerd en wagen.

Wat by deuze kaarten op fält is, dat de Holle Ry niet intekend is, krekt wamin as de Ouwe Dykster faart.

De Ouwe-Dykster faart fyn ik foar 't eerst intekend op 'e kaart fan Skotanus út 1664. En der komt de Ouwe-Dykster faart op foer en de Holle Ry in 'e westhuch is mit 'n dun strepy angewen.

Dermit wort dan meteen de watterse grins fan de traneler lûnden angewen. Ut dat alles blykt dúdlik dat de Ouwe-Dykster faart niet groeven is, niet groeven were kin, tijdens de fyften negentig jaar dat de Ouwe-Dyk seedyk waar is. Hierút folgt dan weer dat de faart niet eerder groeven were kin dan nadat de Ouwe-Dyk

voor 't grootste part syn betekenis as seedyk verloren haet, dus na 1600, na de anleg fan 'e Nije-Dyk en voor 1664 doe t Skotanus syn kaart telende. In 'e Geschiedenis fan 't Billett fan Hartman Sannes, komt 't graven fan 'n Ouwe-Dykster faart al ter sprake. (145 I)

In 'e Overeenkomst die t op 26 novimber 1599 sloaten wurde tussen de paenters fan 't doe nag onbedykte Nij Billett en Deputeerde Staten. Werin de bediking fan 't Nij Billett regelt wort. Staat onder andere dat, ut Deputeerde Staten dat heeryg achte, twee jaar na de bediking fan 't Nij-Billett 'n faart groeven worre moet, sonder clammen, bij de Düttenfoet fan de Ouwe-Dyk lāns. Tussen heeryg, foegt Sannes hierantoe (dit is niet uitgevoerd).

Maar fierder wort in 'e Geschiedenis fan 't Billett 't graven fan 'e Ouwe-Dykster faart niet expl. syt noemt?

Wat al noemt wort is dat di over de útfööring fan de bediking fan 't Nij Billett nag al wat striderij en harrenskräberij weest het.

't Belangrykste stridipunt waar de swarte fan 'e Nije-Dyk dat waar met al heel volgens 't bestek útföörd.

Maar ok de bykommen de werken die t in 'e overeenkomst noemt worre waren deur de annimern (de paenters fan 't Nij Billett) niet allegaar útföörd. Tot die bykommende werken hoorden onder andere t maken fan twee rjwegen fan de Ouwe na de Nije-Dyk (de Boanwegen Skuringaweg) en t graven fan de faart bij de noordkant fan de Ouwe-Dyk lāns met twee brüßen over de faart een bij de Boanweg en een bij de Skuringaweg. Wanneer at de faart dan bij de súdkant fan de Ouwe-Dykster faart lāns groeven is, is niet út de Geschiedenis fan 't Billett te halen en ok in de Billett-rekens fan 1600 tot 1614 wort 't graven fan 'e Ouwe-Dykster faart niet noemd. Maar Dirck Janssen, de skriever fan 't dagboek fan 'n Billett boer (dat de periode fan 1590 tot 1615 behandelt) geeft de diueltlike anw. zing, die t op 't graven fan 'e Ouwe-Dykster faart slaat.

** (Sannes I 6147 Zwarc kisten en blad 163)

Dirck Janss skriift in 1605 dat de faart „op schoend“ wurde tot 26 foet wild. (7,00 m' en 3 foet diep 2,40 m').

Reune maten stimme arig over een met de maten fan 'e Ouwe Dykster faart fan hou. En at wij 't bestek en de (Cuere) Doors deursneen fan 'e Ouwe-Dyk di'r nag is bypakke dan sien wij dat de binnen berm twee roepde) breed is en dus fieren twingtig foet (12 foet in 'n roed) En deane binnen berm is fergröeven en brükt om de Ouwe-Dykster faart te graven. De lüwel sloat waar direkt al 'n mooi begin.

Maar soadoende koste t graven fan 'e Ouwe-Dykster faart syn kostlike bougrönd, met de pacht hoefde niks ferrekend te worren.

Deur 't bestek fan 'e Nij Billett bediking met de teugen voor alige toestand te vergeliken en de omslag over 1605 fan 10 glden is stüuvers over elke morgen Nij Billett lānd di'r bij te betrekken. En sien de bepaling út de overeenkomst dat de faart oorspronklik an 'e noordkant fan 'e Ouwe-Dyk groeven worre moet; Mot dr konkludiert worre dat de Ouwe Dykster faart in 1605 groeven is.

En der met is de Ouwe-Dykster faart hondert jaar fonger dan syn neamgever, de Ouwe-Dyk. Om t de faart in 1605 groeven is hely dus ok nouit āns hite binnen dan Ouwe-Dykster faart.

Dat de Ouwe Dykster faart fengelyh groeven is met de anleg fan 'e Ouwe Dyk is dus 'n mis fetting, di't al hoe loegys y chaklinket" niet an fait de ferskiedenis ingaan met

7

Hoe veel sluiszen liet men bij de anleg fan de Ouwedyk bouwen?

Op blaad 59 oer de gheschiedenis fan t Bildt ferhaalt Hartman Sannes fan t maken fan „de sluis op t Bilat. Sannes gaut in syn hele werk fan it dat dr in t Ouwedyk maar een sluis weesthet. Maar in t bedikings overeenkomst die t op 22 february 1505 tussen de Reginten fan Hertog Georg fan Saksen en Thomas Benckelaer en syn kompanjons de drie broers Wyngaarderen sloaten wurde, wort onder die artikels ses an seuen wat ons seit. Dr staat in artikel ses dat Hertog Georg t Bilat fan de nuurige sluiszen voortren sil. En in artikel seuen staat „En hout ik fishery in die sluiszen an h. m. self.

Twee keer meerfont, twee keer wort dr over meer as een sluis praten. De hertog sou him met die sluiszen rêde. Hy sou se bouwelate. Dat werk hoorde niet by t werk fan de bedikers.

Maar deur de bedikking fan t Bilat worde de wide mûnd fan de Middelsee ôfsloaten. Der met worden ik de geulen dampst, die tel dan toe voor de ôfwatring fan t Oudland sergt haelden. Volgens de overeenkomst moesten dr sluiszen maakt worde, zodat de ôfwatring fan de wad Oostergoa as Westergoa niet op keerd worde sou.

In alles wat dr over de gheschiedenis fan t Bilat skreuen is, is dr altyd sprake fan maar een sluis. Den wort de sluis op t Bilat bedoelt. Sannes seit der fan „t Plak fan de Sluis“ bepaalde men der, der t de belangrykste geul de Ryd, syn ôfloop na de see had. „Ik dink dan, dat dat dan de belangrykste geul waar, dan met dr dat ok nag in minder belangrike geul west hewwe?

Dat blyk ok waar at je de brieven goed lese die t dr over ene onderwerp skreuen binne. Want de reginten skrive op 10 april 1505 na Kepting an hertog Georg, dat se t maken fan de sluiszen opdragen hewwe an e „allerbesten meyster“ die t dr in Holland en Seeland te finen is. Negeen maen fan t velde jaar is de brief al te plak want dr skriift de hertog al Kepting dat y recht sou te freeden is met de goede toeg fan t reginten voor goede sluiszen op t Bilat. Maar skriift y dr ok nag by, de sinten der t de reginten omfrage, het hy op t sloit niet.

De oorlog met de Gruningere hout in de hannen leuak, Maar at t werk onder die sinten niet klaar komme kin, dan motte de reginten t getel self maar t Antwerpen hale, der lêge de sinten wel.

Twee july skrive de reginten werom. De toanfa die brief is wat piosig. De reginten skrive dat de hertog him dr maar met al te veel fan fortstelle met, want de inrichting fan de sluiszen en t graven fan sloaten komt meer dan tweeduzend goud gulden te kosten.

In teugenstelling met wat dr in t Bildtse gheschiedenis staat wort dr in de brieven altyd over meer dan een sluis skreuen.

Dat is ok wel te begripen at je de toestand voor de geest hale fan t geulen die t deur t Bilat hur ôfwatring na de see haelden. De loop fan die Ouwedyk is nag (mûdlik) na te gaan in t buchtige jaarten. Die buchten binne alleen te verklaren at dr aannomen wort dat voor t graven fan de wad jaarten gebruik maakt n fan die Ouwedyk geulen die t dienden om t overtollige water fan t Oudland ôf te poen. Tot an de anleg fan de Bildt-dyk had de sluis fan t Kaai de funksy fan ôfwatringssluis voor Oostergoa. Maar elc t de Ouwedyk, in 1505 klaar kommen waar ham de hje syl (hou dus Ouwedyk).

Die funksy over deur de Ouwedyk.

At je de Ouwedyk bekeke loopt de Ouwedyk fierder deur n geul in t wadden, die „Wierbâl“ en komt boren Swarte-Haan in n diepe geul die t dr nou nag altyd is „de krompâl“ Om dan t eandelik deur

t Boorn diep in e hoorderssee at te kommen. Kreekt midden neventynde eeuw sou de ofwatering fan Oastergoa deur t opbrillen fan e Oasterse Bilatpoelen en de Noorderleegpoelen de andere kant om land werre.

Tot ongeveer 1640 fan de ofwatering fan n deel fan t Bilat en Oastergoa fia aut ferlingstik fan de Boerne plak. Maar ok t westerse Bilat en Oastergoa moesten har water kwyte. Foar de anleg fan e (Ouwe) Bilat dyk loas de Westergoa (gedachtlik) syn oer telling water deur de Wierdyk en de Bolthuyt by minnenska. Dat water fan dan syn pade na see deur de klaine Blikfaart en de Helle Ry. De Helle Ry is n yeul deur de münd fan e midderde west, die t feer der deur de yeul de wnt dwars deur de Bosplaat op skelling in e hoorderssee waterde. Dan set hier op t plak, der t de Helle Ry teuglen de Ouwe Dyk an loopt n ofwateringsstams weest. t Meerfoud fan stams at de forleuen n dan ok ferklearet. Oke in t uitgaven over de faren 1515 tot 1512 fine wij dat dr geld atgeven in foar ripperary deen an e nye stams op t Bilat. Maar ok met dr geld betaald worre om de klaine stams te maken. Die waar deur de Gelderren an stromt sloegen!

De klaine stams moest nje naent manne worre, om t dr roforasen op t Bilat omsteegen die t wntten over de Ry ommeoglik manken.

Dannes meent dat de atgaven foar de stams te wntt bestemd waren want hy set dr tusen nahys (by wnt) by.

Maar ik dink dat hier de ofwateringsstams deur de Ouwe Dyk by de Helle Ry met beduelt is. Want de Bilatmeyers klage in desember 1505 dat dr gyn skippen deur t Bilat na de stams fan huer fere kunne om har gemeak na Tranewer te ferpoeren.

Oke stams fan wntt waar aus met klaine maar groet genog om skippen te skutten.

Maar de meyers klage ok met over de groate fan de stams, maar de konnen met na wntt toe fere der waren de Ouwe Geulen wntt diep en breed genog foar. Oke waar dr gyn ferbining tusen de beide ouwe geulen Ouwe Ry en Helle Ry. De registren fine aut deene ferbining dr komme met en dat de hertog t graven jem en Blikfaart en de Südhochsterfaart toestaan met.

t komt wel fyfhoender tot teshoender gulden te lossen. De freag n dan ok wie t betale sel, de hertog of de Bilatleer. Ute de rekens pligt dat de hertog betale het. Ute die rekens en e loop fan t ferarten blykt duoflik, dat men by t graven fan e faarten gebrük maakt har fan de ouwe geulen. Men groef by die stichter-dyk de Südhochsterfaart, en deur en Blikken en Blikfaart, soms bechtig, der het men gebrük maakt fan geulen of rusten fan geulen, maar andere stikken binne keers recht, ok doe wntt men dat de keerste ferbining tusen twee punten y recht is. Maar at alles blykt dat met deene ferarten de ferbining tusen Helle Ry en Ouwe Ry toe stand broekt worde. Oke konnen de buse of natte blikken har water beter kwyte en ion de Südhochsterfaart in kultuur broekt worre, waadat ik fan deene länden na starigan pacht beurt worreken.

t Graven fan deene ferbining fan plak drie jaar na de anleg fan e (Ouwe) Bilatdyk. Derfoor met t westerse Bilat en westergoa ok syn water kwyten de Ouwe Dylsterfaart waar nae met groeven. --- Dat de stams op e Syl in e gestudens fan t Bilat fan Sannes de meeste andacht kregen het n fanself heel ferklarber. Want op e Syl waar de stams groet genog om skippen te skutten en etat levere geld op. De stams in e (Ouwe) Bilatdyk by de Helle Ry waar alleen maar n ofwateringsstams, dielt alleen maar onderhoude wste. En doe t de Blikfaart en de Südhochsterfaart groeven waren ferloord de "klaine stams" starigan syn betekenis.

t' Op ritten fan t by Bilat gong deur, de geul # „de Abt“ in t'ferlingen
fan t Holle Ry slibde dicht. Allen metnander had tot gefolg dat
in 1540 de „clanne sluus“ met help fan de bewenners fan Wier dant
werre.

t Water fan t westerre Bilat in dat deel fan Westergou dat
foarheen deur dat slûssy útwaterden, gong nou de ânere kant
om, om by Harlingen en Roptangl in t Waolten te kommen
Onder de Ouwe-Dyk in t ferlingde fan de Holle Ry der t de
Ouwe-Dyk op syn leegte is, motte nag resten fan die sluus
in t grûne sitte. De eerste Bolkerts hewwe die sluus maakt
op t plak dat de koop fan de Holle Ry bepaalt haa

At der coit nag's in oerblyfrel fan die sluus in t Bilatse
Oud hyl kamer lêge sit, mut op dat plak maar t's groeven werre

Der t met na groeven hoeft te wren in t plak der t de
drie parochys op t Bilat lêge. Hoe t se eier te plak kommen
binne hoop de fin de ânere keer te fertellen. Ant dan.

- Die't de kaart fan Fryslân bekykt en perbeert wat regelman
in 'e ferdeeling fan 'e dorpen oer 't lân te ontdekkjen, begint't al
gauw te grimelen foar de ogen. 't Lykt wel at 'n reuzehand de
dorpen willekeurig oer 't lân útstrooit het. Dat is een fan de
ferrassende dingen die't je in't oandland tegengomme. Ok de sawe
pâden en diken die't de dorpen metnander ferbine, binne bochtig
en kronkele deur 't lân. Op 'e fyts of in 'e auto je blive an't draaien
meer as een keer hewwe je 'n kerktoeren op soan reis al fan twee
kanten bekeke kinnen, foar dat je 't dorp inkomme der't die kerktoeren
staut. An de kerktoeren kinne je ok sien wer't noarden of súdeen
is. Want de toren staut in 'e meeste gefallen op 'e west kant fan 'e kerk
mar ok der binne fanself wer at sonderingen sprake in Holwert en in
Heeg - Tzummen - Warstiens werjan at au lesse drie soan so far binne
Om dan de kerken fan Wons - Swains - Witmarsum - Belkum - St. Jakob
en St. Anne maar niet met te rekenen.
De Frise dorpen binne niet volgens 'n fan te foren ^{maakt} plan ontstaen
mar oer 't algemeen op 'e groate en hoochte terpenjen hewwe
hur fan der at ontwikkeld
At je de kaart fan Fryslân nag wat beter bekeke fâlt der nag wat
op. De Burdine of soat deune binnensee beter bekend is.
de Middelsee, tekend in nag eldellik op 'e kaart of op die grone,
der't foeger de baren oer gongen, fine je bûten de Bilatdorpen
Ans gyn dorp as Nijland in 'e gemeente Wymbritseradeel, vlak by
Bolsward. Nijland is gyn terpdorp, mar in dorp dat op 'e see-
boiem bouw is, krekt in de Bilatdorpen. Nijland 't eerste en enigste
Frise dorp dat op 'e boiem fan 'e Middelsee (Bordena) sticht is. Derna
is by alle volgende inpolderings noot wer 'n dorp in die polders
ontstaen. Dat sou tot 1905 dure, doe't Bilat bekykt wurde.
't Bilat is ok 'n opfalend gebied op 'e kaart fan Fryslân.
Der't de kaart fan Fryslân praktys nergens 'n rechte dyk of
jaart sien laet, sêg mar der't de kaart je wat 'n rommelig
beeld foarskoatelet, laet 't Bilat der as 'n rustig deel by
ordelig in recht hoekige stikken ferdeelt.
Der't op 't oandland de minszen gebrûk maakt hewwe fan
de noge kwelderrûgen en de slinken om Fryslân bewoener
te maken, binne't op 't Bilat de plannen fan minszen weest die
't ansien fan 't landschap bepaalt hewwe.
Die plannen binne niet deur Frizen maakt, der hadden se
nag gyn tiid voor nommen. Ok doe al bepaalde roezymakery de
loop die't de geskiedenis nimme sou. Deur deke roezymakery
tussen de Skieringers en de Fethopers waar 't beoliken fan 't Bilat
lêgen bleuen. De Skieringers waren in de dste jaren fan 'e fyftende
seuw wa in 't nau brôcht deur de Fethopers, dat 'n tal Skieringse
edellor de help fan de Baksyn hertog Albrecht fan ~~Wakken~~ inriepen.
Die kreeg doe 't beskermheerskap oer Fryslân fan de Frizen en
keizer Maximiliaan I stelde in an tot Gouverneur oer Fryslân.
Mar de hertog kreeg nag meer. Hij kreeg onder anderen 't Bilat
as geskink. mar dan mosty in kelf met de beelking rede
n Goed far na dat Albrecht de skinking kregen had her hij
't Bilat op twee of drie augustus 1499 besien
Hij het 't Bilat op mete laten en utrekend hoejeul gewin
at hij fan 't Bilat trekke kon. Mar dan most 't Bilat wel
erst binnen de dyk brôcht worre

2) Sonder twiifel het Albrecht perseert om dat groate werk soa gau mooglik klaar te kryen. De Friesen moesten derom oã belasting betale, want t'geld voor t'bedriken fan t'Bildt moest dr'el komme. Maar doe wurden se Friesen sinnig. Belasting betale an 'n freemeyersagen se helendal niet sitten, dat Albrecht freedt bröcht had waar moel maar doe t' sinten kwam te kessen gongen se metnander na Franeker om de seun fan t' hertog mores te leren, dat fiet nag nln met want de Franeker helpen Hendrik fan Jaksen de keelsturinge Friesen marten de stael te houwen.

Albrecht kwam ok nag met 'n leger tot Sahren om syn seun te ontsetten. Doet de Friesen dat n' e gueten kregen, dat 'n leger ankwa binne de meuten gau ethaand. De Selesise hertog had wonnen, maar dus korden hiet t' onderling vertrouwen tusen de bekenheer en de Friesen niet grater markt. De Friesen bleven dwars, de Seles hadden streppen om se de baar te bliven. Se moesten maar s'ans vinden ne minsen die t' Bildt bekeke konnen.

Die minsen fonnen se in Thomas Beuckelaar en de drie broers wyngaarden. Die hadden groate heretings in Süd-Holland in Seeland. Ut deene kontraien hadden se dan ok de ploeyban en alle werkfolk weg.

Deene minsen hadden n' soad verstand fan dyk bou. En de hertog fertroude deene minsen ok beter dan dat hy de Friesen dee.

Maar de Hollanders die t' hier kwammen hadelen hur augen seelen over ianetnrichting. Dat dr' worde n' plan maakt hoe t' moest. t' Eerste der t' for sorgt worde, waar dat de ploeyenwerfolk metnander in ferbining staan souden, soadat men onderling gau bynander komme ken. Ok hadelen de Reginten dan n' pad om de erbarers te kontrolieren. Dus worde op gemiddeld soa'n twee kilometer, binnen de lyn der t' de Bildtdyk komme sou n' reed an land die t' de naam "Reginteweg" kreeg. Later sou die reed middelweg komme te liden.

Een week na parten 1505 werke dr' 800 manly an t' (Ouwer-) Bildtdyk. 'n Enorme ploeg minten die t' allegaar onderduk hewwe moesten.

Alle gear metnander in een ploeg sif niet kunnen hewwe.

2) Dat ik dink dan ok dat t'ans gaan is. Volgens my is de ploeg fan 800 manly in drie ploegen ferdeelt. Elke ploeg boude doe n' werkkamp om plak te hewwen omte eten en te slapen.

Fan ut deene werkkampen maakte men 5 pãden na de hje sudyk toe, op geregelde ofstanden fannander of.

3) Dat houte dan n' dat de (Ouwer-) Bildtdyk in pãdeeltjes bouw n' men werkte na nander toe. Dat leverde ok gyn inkeel probleem op want Adriaan Cornelis Ballieu had de dyk met palen ofset, at men allegaar by die palen lãns gong kwam men altyd bynander of. De loop ofpland die t' de erbarer of die werkkampen elke dag twee keer lope moesten, bleef met deene manier fan werken ok nag binnen de perken.

De werkkampen binne dan ok bouw op e plakken der t' hew ok drie parochys lãge. Ut dat alles blykt war dat alles volgens plan offord worde.

In die werkkampen sille ok n' Wagenmakery en n' smittery weest hewwe, t' ark en t' rau had syn onderkhol al noedig en de peerden sille ok wel s' hje sloffen hoandig weest hewwe. Dr' sille ok wel bakkers en slagters by wast hewwe, want de achthondert manly moesten al eten hewwe.

Souden de dykbouwers in teersten hur froly metnommen hewwe?

t' worm eten most loekt worre en de kleren moesten ok skoan

t' kin hest niet ans dat dr' ok froly drekt met de manly naar

It Bildt toekommen binne. Sonder dat fersorgen de deel fan 't werk
 hadden de mantsly 't hooft oprieden om 't geweldig greate werk
 fan 'e bestrinking jounander te krijen. meintly en troelly - Hollandske Friesen.

2 It is doe, net as nou 'n mingde befolking wese, want de binne sonder
 twifel ok Friesen onder de beoiker - wese, maar de lo. It Holland hadden
 't foor 't segen. Sy bepaalden hoe 't 't Bildt de hine komme fan
 te lēgen. Rechterhoekig - Noard-Sid; Oost-West wurden de pāden
 en sloaten deus 't Bildtke lānd anlānd. Op een rj kummen
 de werkhampen te lēgen. Ok Oost-West en Noard-Sid wurden de
 dorpen indeelt. Omme namen wize der op, Noorderdyk - Suederdyk
 Oast en Westeana waren begrippen op 't Bildt. Nymadrigge namen
 heune de omme namen ferandongen. Jammer, seit Ulbe fan Houten, want
 nerges kunne se kunes makliker lere wer 't de wjn streken lēge as op 't Bildt
 Mer Ulbe fan Houten seg ik; sonde dat die namen ferandere mosten
 want ok derin kwam tot utdrukking 't planmatige fan de inderling
 fan 't Bildt. Deur dat plan binne ok de drie dorpen op 't Bildt op
 een rj kummen te lēgen. Drie parsoens op rj, ontstaen de werkhampen
 die 't fan te goren "plant" waren. Allynk stibky Fryslānd dat in nūst
 de lānd, ok wat in deling en ferkearding onder skand fan 't aut fan Fryslānd
 Op de dorpen op rj, Soek dat 't in 'e rest fan Fryslānd. In ene dorpen
 binne ek kerken bont, maar derover de āndere keer. "

Ant dant

9.19.
~~278~~

9.20.

9.40.
 430

8.50

ke

9 ~~febr~~ 1992
des.

→ radio ~~Janneke~~ ~~1992~~

de Eenhoorn - t Bilott.

9-1 10
120092

De eerste kerken op t Bilott.

- De drie dorpen die t in t begin fan 'e sestynste eeuw op t Bilott
- ont staan binne, ontwikkelde hûr út de werkkampen die t de beoekers
beu't hadden om plak te hawwen te eten en te slapen. De werkkampen
stonden meinander in ferbining deur de Reginte weg die t drukt met
de anfang fan 'e bediking fan t Bilott in 1505 fan Oast na west
deur t Bilott anlând waar. Die Reginteweg hyt nou de middelweg.
t Kaart foor de hând dat de 'e werkkampen hûr ontwikkelde hewwe
tot de drie dorpen diel wj nou kinne. Op de 'e plakken sille de
bakkers en slagters en de ambachtlioi werkt en weunt hewwe.
De eerste gebouwen die t op t Bilott bont binne, binne barakken,
keten weest, op een ry bij de ~~hag~~ ^{hag} lând. Op alle drie plakken
op de 'e manier, Dwee kaarten late dat hag dâdlik sien.
Maar drukt na de anleg fan 'e (Dwee) Bilottdyk begon men mer
t bouwen fan boereplanten oer t hêle Bilott hine.
De grônd seerele gemaak sp en dat moest plak hewwe, t eerste
jaar hoefek fan t Bilott gjn paent betaalt te worren maar t twee
jaar al. Ton oft t tweede jaar moest foor elke 4 morgen lând, binnen-
dyk, 3 goud gulden betaalt worre. Soa waar t s'praatten?
Maar d'r waar nag feul meer weck te deelen, t lând moost ok
hag ferkaveld worre. Dat werk wort niet faak noemt, maar in 'e
utgaven oer de eerste drie jaar komme je geregeld posten teugen diel
foer t graven fan faarten en sloaten betaalt binne. Dan dringt
de fraag 'm op hoe feul kilometer sloaten wouden d'r groeven weze?
En hoe feul minnen binne doende west om die honderten kilometers
sloaten en Bilgrippels te graven? Men het d'r drie jaar met doende
weest. En wer fouden de 'e minnen kerket hewwe? Elken een waar
de Room en se moesten sundegs na kerk. In t eerstan sille se
kerket hewwe in 'e dorpen op t Oudlând. Soa sille de eerste Bilkerts
ut Wyn gear den ⁱⁿ Minnertska na kerk gaan weze. Foor de minnen
ut Altena (nou St. Anne) sil Belkum t heerst west hewwe. Maar de
loeb ut Kijfhâeck (nou Trouwbuurt) hadden t foor t ut soeken
sy konnen na Beestgum of Stiens, dat maakt in t fotland niet so feul
ut. De minnen fan 'e Syl konnen na Hyum of Hallum na kerk of
mesken wel in 'e kloosterkerk fan Mariëngaarde tusse Hallum en Hyum
in. Maar --- souden de Bilkerts wel soa welkom weest hewwe in
de 'e kerken? Ik dink fan niet, folgens my binne se met 'n skeuf oog
annen. De ouelânders sille de Bilkerts as freemde in d'ringeri sien
hewwe. Dat is fannelf ok gjn wonder, want t lând dat de Frizen,
op t kwelder, al fong minskheugms brûkten, moesten se nou foor 'n appelt
en 'n aai of staan. Se warden der toe dwongen deur de reginten
fan 'e Saksise hertog. Op dat lând sloegen de Bilkerts nou foor hêre
op. Se groeven d'r sloaten en faarten en bouden boereplanten op
lând dat hêre rechtens toekwam. Sy hadden dus faren en faren de
seckenken onder hewwen en hadden dus recht op t anwonen lând?
Want t, Die t water deert, die t water keert, die plicht waren se altyd
nakommen en nou wort t eeuwen ouwe recht op hûttendyks lând
hûr ontstoalen. De hertog geeft wel is waar fergoeding foor t lând,
maar de ska oer t de ouelânders fan de Bilkerts hewwe, motte se
sef drage. Hi de Bilkerts binne fast niet met joechij geroep
ferwelkomd deur de ouelânders. En dan de taal die t die minnen
brûkke, se frekke t om Frys te praten, fûr praat is maar amper na
te kommen. Ok op dat terrain motte de Frizen deur de bocht. En se
gaan deur de bocht, maar niet fan harte. En die Bilkerts sien se dan:

- 2 Je hore se 't heest denken, at se dan ons 't lând 3fstoale, bete se hur dan ok helendal self rēde, laat se hur aigen kerken bouwe.
- 41 Dat woude de Bilkerts ok wel, maar der hadden se al toestemming fan de hertog voor nouw, want die besat alle grōnd op 't Bilt.
- 42 Om dat de hertog fan Saksen had gyn gelof voor de kerken over, met 'n froom prādty siet hij des lāns om, sonder dat 't him 'n soec sinten komt te kosten, kerken in 'e neder settings op 't Bilt bouwe te laten. Voor een goudgulden en seuen stūvers per jaar per kern is hij d'r dan fan of. At je rekene wat de hertog betaalt an de pastoors op 't Oud lānd om hur rechten of te kopen, 28 goudgulden de morgen, per jaar, steekt die 1 goudgulden en seuen stūvers hier wel hal skil bij of. Per dorp wort voor de kerk een morgen lānd ter beskikking stelt, die 't dan in 't jersolg fry were sil fan pacht. Voor 1 goudgulden en 27 stūvers kin de hertog per dorp sēge, dat hew lēk daan „ter eerengotes“.
- 43 In werklēk hyd is 't soa dat hertog Georg vergeten is, bij de ferkaven lānd voor de kerken te reserveren. En deuke morgen per kerk is ok met eerder ter beskikking stelt dan dat de wybiskop dier bij de hertog op andrōngen het. Dat mut in 1506-1507 plak fennen hewwe.
- 44 Hierna sille de kerken ok gau bouwt were. Dat waar ok nouw, want d'r kwammen al gau soa veel minschen op 't Bilt te wenen, dat 't sonder kerken niet meer kon. An die kerken binne gyn grote bouwmusters te pas kommen. De kerken wurden fan hout bouwt en 't dak worde met stroo dekt. Een foudige gebouwen sonder opsimule of franje. Maar d'r ontbreekt nag 'n belangryke saak an de drie kerken: Se binne niet wyd. De wybiskop wil dat niet doen. Nag in 1511 wort ~~dit~~ ~~dit~~ cit d'rulik om fersocht an de wybiskop fan Litrecht om de kerken te wyden. Maar de man wil niet. D'r is 5 jaar na de kerken bou nag niet foorsien in 't onderhouden fan 'e pastoor en ok 't onderhoud an 't gebou is niet deur hertog Georg regelt. Ten ansien fan 'e kerken doet hij niet wat y toesaid het. Dat mut eerst voor nander maakt worre voor dat de wybiskop d'r over prakkert om de kerken te wyden. In teugen stelling met wat tot hou toe altyd skreven en said is, is niet de boufallyge toestand fan de kerken de oorsaak dat se niet wyd worden, maar 't ontbreken fan 't onderhoud, sēg maar 't salaris fan 'e pastoor en 't onderhoud an de gebouwen in de reden dat de wybiskop onwilligh.
- 45 Want fier of fyf jaar na 't bouwen fan deuke houten kerken kinne se ok helendal nag niet boufallyg weest hewwe, der hadden se nag eersten te kort voor staan. Toan beelden fan boukunst nille 't niet weest hewwe, maar dat 't na fyf jaar al boufālen were souden is teghys gewoan onmooglike.
- 46 Alle skryvers die 't ek geskiedens fan 't Bilt beskreven hewwe dinke al dat de boufallyghyd fan de kerken de reden weest in dat de wybiskop niet wyde wou. Dat hoeft ok gyn ny te doen, want de passage ut de Bilt reken fan Jan Ratkall d'r 't ok skryvers hur op bakke in in roan blōnrike taal stelt, dat hier automaty die meeste andacht naar at gaat. Der staat: En deur deuke de greutte fan 't lānd en de frucht baarhyd dierfan, zo lēn daar op komen wonen vele, en diverse personen, uit Holland, Zeeland, Brabant en diverse andere natiē, die nu altesamen die lānden in pacht houden, en in zo grote getalen geworden lēn, en om de groothed der lānden, Dat het nodig geweest is om de drie parochie kerken te stichten, om dat de inwoners de dienst van God niet zoudē ontberen. Daarom lēn er door 't advies van

En 'e middelweg die 't drekt met de anleg fan fan de (Ouwe) Bildtdyk, fan oost na west deur 't Bildt anlaid wurde. Worden op geregelede ofstanden de werklampen bout, der 't de erbaaiers die 't an de Bildtdyk wettek, atten en oliepen, en Sundaegs na kerkbesoek op 't Oudland d' de tiid deurbrachten. Die manly kwammen rondom weg, út Holland - Seeland - en oifere andere natiën, maar d'r binne ok by 't soad Friesen en west-Friesen by west. De werklampen, neder settings sāt Sannes, worden deur de bewoners noemt na plakken út de streek der 't se wegwammen fan Oost na west waren dat Kyfhäeck - Altena en Wyngaarden. Derder wort d'r over deute namen aigenlik mks skreuen in 'e Geschiedenis fan 't Bildt, alleen fermeld Sannes nag dat de ouwe namen nag an de namen op 'e Bildtkaart fan 1570 fourkome en de kerknamen d'r klainer by staan. As lense komt een fan deute namen nag voor in 1594 ut de doomy fan St-Jabik nag an, pastor in Wyngaarden" om skreuen wort.

At de dorpen dan in 't eerst an noemt binne na plakken út de streek der 't de bewoners wegwammen, dan frage fe fe of werom nou krekt deute namen. Want d'r kwammen in soad minnen út Hollandt - Seelandt - Brabant enaifere andere natiën. Werom nou krekt Kyfhäeck voor Froubuurt, Altena voor St-Anne en Wyngaarden voor St-Jabik? De streken der 't de eerste Bildtkerts weg kwammen binne volgens de beskriuing behoort ik útgerrent maar des kerge de dorpen de namen fan plakken die 't allegaar elicht bij nander lēge in Süd-Hollandt. ^{tenaifere} Allegaar in 'e rivier-delta, alle drie in polders die 't swarc diken hewwe, rivierdiken weliswaar, maar de rivieren in deute Süd-Hollandt delta waren wel getijde rivieren der 't water twee keer elangs by de diken op kroop, in 'n gebied dat nou faek overstroomd is dat de ferdedeging teugen 't water, in deute streken al op 'n relatyf hoeg poul ston. De diken moeren in 'n flot timpe hoger maakt worre in dat gebied, want 't opperflak der 't water frj stromen kon, worre deur de dykebou hyltyd klainer. Dus in dat gebied weunden minnen die 't ferstand hadden fan dykebouwen. Maar, alle drie de plakken hadden niet 'n soad inweuners, dat groate ploegen minnen die 't an 'e Bildtdyk werke konnen, souden hier niet weg komme kinne. Maar wer lēge deute plakken nou persys? en wat deden de bewoners voor de keet? Kyfhäeck laait in de Swijndrechtse waard op soen 6 kilometer ten noord-westen fan (t Ouwe) Doratrecht, de totale opperflakte in 340 morgen. In de polder fan Kyfhäeck staan 10 boereplaatsen die 't bewoent worre deur 10 minnen, die 't met nander 23 personen útmake. Wij skrive 't faar 1734.

De selde omstandig keden geloke ok voor Altena, 'n dorp dat flat teugen de Merwede anlaid en in 't begyn fan 'e bestignit zeeuw niet 'n soad bewoners meer had dan Kyfhäeck. Sy leefden der op 'e rānd fan de Biesbos die 't in 1421, - 34 faar voor de bediking fan 't Bildt, onstuan in as gefolg fan de St-Elisabeths flood op 10 novimber, 1421. De minnen fan Altena hadden diken bout soadat de Biesbos niet groater worre kon. En krekt as de bediking fan 'e Swijndrechtse waard het deute bediking in 'e geschiedenis ok groate bewonokering ofdwongen. En ok de minnen út Wyngaarden leefden onder deselde omstandigheden in 'e oiepe polder Aiblaerwaard, die 't alleen maar bewoont werke kon ut diken 't water batten de polder

hielden en 't overtollige water d'r útpompt wurde. De wereld berouwe
môlts in "Kinderdyk" bemale ok de Alblasterwaard. Maar d'r kinne
fan út deuze drie plakken gyn grôte ploegen mähly naar 't Bildt
toe gaan were, doad gewoon om 't eler toefent minnen niet waren.
De ploeg baten en op sighters binne hier fast al wegkommen. Want de
annimmers fan 'e bediking fan 't Bildt met Thomas Beuckelaar as hoofd-
annimmer, hadden in 'e Alblasterwaard, in 't Lând fan Altena en in Kyphûe
in soad in 'e melk te braken. En sijn hewwe hur eugen fertroude minnen
út deuke plakken naar 't Bildt stuurt om de bediking út te foeren
en leiding te geven an 'e erbaaiers die 't fan rondom antrekken
worden. Boer in 't plak der 't se wegkwammen, leiding gevers bij de
dykbou in 't útterste noorden fan Fryslân. De geskiedens fermeit 't niet
maar 't kin best se were dat deuke minnen beloufd is dat se, at de
dyk klaar is, in plaats op 't Bildt pachte kinne. Dat sou best s wa
were kinne, want de naam "van Roon" komt al in 1472 in 'e kromken
fan Kyphûeck four en ok fan der Mey fine wij der al. 't haait four de hân
dat deuke leiding gevers hur ferdeelt hewwe over de drie werkkampen
Doe kwammen de minnen út Kyphûeck in 't oastelike werkkamp te lând.
De boi út Altena worden baas in 't middelste, en de boi út Wyngaarden
kregen 't westerse kamp as útjâlbatis met hur erbaaiers. Die werkkampen
hadden gyn naam maar musten hur al fannander onderskaide.
Dat in 't zersten zil dat onderskaide, in myn fisy dan ok angewe were
met befubheld: Der oij de ploeg baas út Wyngaarden in dat of dat gebeurd
Of. bij de ploeg baas fan Kyphûeck het de smiel in slag fan n peerd hân,
't is nag al arig ankommen, dat de sirurgijn út Altena most him
weer wat opslappe. En soat dat met in heel wart namen gaat o 't
"die fan" d'r later four weg laten en binne de namen Wyngaarden
Altena en Kyphûeck overbleven. In Offisjële status hewwe deuke
namen nooit kregen. Hoog út fyf generatys Bilkerts hewwe de dorpen
soa noemt. De drie werkkampen kregen al gau (houten) kerken
en doe wurde 't Bildt as dertyn de Dekenaat an Westergon toefolge.
Doe 't de preblemen over 't onder houd fan pastours en gebouwen regeld waar
(niet ofdoende) binne de kerken wijden. De kerk fan Wyngaarden worde
wijden an 'e apostel Jacobus. Jacobus waar de apostel fan Kristus four de
ferstroude Joaden. De kerk fan Altena worder wijden an an Anna de
~~moeder fan Jesus~~, de bep fan Jesus en de kerk fan Kyphûeck worde opdragen
an Maria, Ôns lieve vrou, de mim fan Jesus. Maar werom worden de
kerken nou wijd an deuke heiligen? De reden der four is in 'e skreven
geskiednis niet te finen, maar wel te ferklaren. Dat Kyphûeck syn kerk
an "Ôns lieve vrou" wijden worde, het folgens mij an reden dat Kyphûeck
't oientst bij de lânden laai die 't deuke an monniken fan 't kloaster
Mariëngaarde al four de bediking fan 't Bildt brûker worden.
En in kerk bij Maria's tûn most al an de mim fan Jesus "Ôns lieve vrou"
wijd worde. De reden dat de kerken fan Altena en Wyngaarden dan
aender-eenfolgens an de bep fan Jesus, Anne, en an Jacobus, de apostel
der 't Jesus fan houte, wijd binne het folgens mij niet fan doen met
de relasy ~~stussen~~ deuke drie heiligen. De feul meer four de hân
lêgende reden in folgens mij 't fait dat beide heiligen eand july hur
beamelaag fiere. Om die tiid hime worde 't yemaek fan 't lând haait
an wat in logier dan dat die kerken dan wijd worden an heiligen
die 't in 'e ovgstperiode hur beamelaag fiere?

Hoe dan ok, fan of dan, dat in om 1513 hime weest, komme je in 'e stikken
alleen de kerkenamen teugen. De ferpachting fan 't Bildt fynt 't plak
fan út de parochy kerken en soa wort 't ok omskreven. Ok 't gerecht
worde in S.-Anna kerk, Ôns lieve vrouwenkerke, En in S.-Jacobusprochje
houchten. De kerkenamen ferdrongen de eerste namen

En dat binne de offisjele namen fan de drie dorpen worren
 Ferkrivings hewwe út in e loep fan e tiid fûr segt dat S^t. Jacobus-
 parochje in 't hedetlân S^t. Jacobi parochie is kommen te hiten.
 S^t. Anna parochie het gyn in slûpen fûten te ferwerken kregen.
 Maar Vrouwenparochie ~~doet~~ op gyn inkele manier werom dinken
 an Onze Kieve Vrouwe parochie. Spittich dat solus gebeurt is. O.^h.
 Maar dat geeft wet en dat de miensen die t dertoe bestoaten hewwe
 waning historys besef h'ad den. Fûr t selde had den de toefseyings parochie
 fan S^t. Anne en S^t. Jakob d'r de al niet meer weest.

De eerste ouwe namen binne in e drie parochys nag werom te finen
 In S^t. Jakob is de "van Wyngaerdenstraat" en in S^t. Anne fine e
 de Alteenkestraat en H^j. Alteenke. Bij de skrifwize falt op dat de
 namen niet en Alteenke skreuen worre maar en Alteenke. Dat is onder twifel
 overkommen fan e Bilatkeart fan 1570. Maar de reden werom at de
 in de namen kommen is hewik niet fine kinne. Sont in paar jaar
 is de naam kyphûzek de wer werom op t Bilat. t Dorpsheem in
 Frankburt het die ouwe naam kregen. De eerste Bilkeerts die t
 die ouwe namen en hûr werkkampen geven hewwe, kinne gerust
 weke. Na in klaine fift hondert jaar binne de namen oan hûr wer-
 kampen die t út Súd-Hollana en Brabant wegkwammen op t Bilat
 weer werom te finen. Omdat wy niet fergete in age hoet t met de drie
 parochys begunnen is. Daling Dylstra beringt de Bilat dorpen in 1861

" Drie dorpen lêge der an e reed

Die t gaandeweg floreere

As horens fol fan overfloed

Der telk die t maar syn werk goed doet

Syn broed gan fyni met ere.

En hoe t in t eerst an op t Bilat floreerde hoop ik Jim de andere
 keer te fer tellen.

Gut dan.

10.45

11 Waar 't in 't eerstan nou werkelijk sou zarmoedig op 't Bildat?

12

Dat wouden je al dink dat je de boeken lese giet 't dr over dat onderwerp skreven binne. In 1933 fersteek 't Boeky, Fan 't Bildat grônd. Der staat in, dat de bedikers 't in 't eerstan feul last fan oerstromings haddelen, want de Ouwel-Dyk waar nag niet sou hele sterk. Ok Sannes noemt in 't Geschiedenis fan 't Bildat dyk deur brâak an een fan 't Teelens, dat se paent met op tild oersaalt wurde. Nag meer sedens worre dr anfoert dat de bedikers en hûr paenters 't hier op 't Bildat in 't eerstan bra uarmoeedig haddelen. De fermeende boufallyg hyd fan 't drie kerken in 1511 wort derfoer onder andere as bewis anfoert. Sannes fynt ok dat de foorttrekkers 't met manlik hâd hewwe. „By storm en onweer en 't wilde see, de lulle route boiem die 't inder skraie oagoten gâf. Hi, de fier bedikers hewwe met hûr paenters 't werk forttoot en 't Bildat ferkaveld en in kultuur brôent, maar rye binne se dr niet fan worren.

In nag 'n ânder boek „Woun op 'e weagen“ dat in 1940 fersteek stant „dat 'n dyk dyt mei solke benamde heipmâdels te stân brôcht, wol faker as ien en twa keer troen de se trochbruten seate in...“ Ok wort derin fermeld dat „de bedikers om at de problemen te kommen nag twa fermeigende Hollânders yn har ferbond opnommen hawwe. Maar by gyn een fan de noemde fasten staat de bron fermeld hoe 't men an dazze geyevens komt. Allien by de dyk deur brâak, worre dr deur Sannes drie datums noemt, 't Is volgens Sannes moeilik te te maken wie 't nou gelyk sei. Sannes dinkt dan, dat 't ok meer oerstromings weest hewwe kunne. Maar dr Elizabeth Goudschalk het alle oerstromings in 't fier delen n m'ns werk, onder soent en saet krekt as whorp fan Thabor dat op 26 septimber 1509 „dr in Fryslân geweldig feul seediken inbraken binne, fan 't Bildat wort saet...“ dat de nag hewwe dyk beschadigt n; op enkele plaats en in de kruid weggeslagen, maar de hewwe Bildat polier werd oerstroome, doordat de sluis van weg gedreven en ingestort. Derfoer, fan 1509 tot der na tot 1570 is dr in 't krenken niet weer in der brâak fan 't Bildat dyk te finen! Fan deuke oerstroming hewwe de Bildaters stede had fan seif. Maar feul minder as de gritenjen in 't rest fan Fryslân.

Derby fergeteken waar de ska op 't Bildat beperkt.

Dr is trouwens op 't Bildat ok nooit sprake weest fan 'n swakke reedyle soet dat in „Woun op 'e weagen“ feronderstelt wort en as faststelling in „Fan 't Bildat grônd“ staat. Want de (Ouwel-)Bildat dyk n drekt al by de anleg een meter fytig hoger maakt dan de reediken die 't Oudland „beskerme“ mosten. Maar ok laait 't Bildat gemiddelt se an 50 sintimeter hoger dan 't Oudland dr om hine. Dus at ha 'n oerstroming 't water weer fort stroomde waar 't Bildat 't water as eerste kuyt.

De boufallyg hyd fan de kerken die tus bewis anfoert wort foer de zarmoede is ok niet steekhouwend want sels houten kerken kunne na tes jaar ~~were~~ niet ferskerlikte boufâlen were, die 't niet meer geslukt were wouden om dr beuren in 't hûs festen.

Ok 't ferbauf, dat in „Woun op 'e weagen“ staat, dat de bedikers nag twa fermeigende Hollânders in har ferbond opnammen in 'n fabel. Sannes saet der fan „Dat de fier Hollânse Heren om de moetheden te buen te kommen nag twa fermeigende Hollânse edelen in har ferbond opnammen in 'n fabel die 't de een de ânder hytlyd maar weer klakkeloar naskrift, maar die 't in 't history gyn grônd fynt en wermet nou maar s foorgoed o'rekendel worre mot!

Der is gyn word Spaans by en ik dink nou dat dat met de ânder arguminten ok gebeurt is, dat men 'n ânder daz naskreven het. Want at se de latint naa aan in der naal mit fânen in 't 1300.

In 't woen op 'e weagen' wort annommen dat de (ouwe) Bildtdijk wel faker as een keer deur broken were sil om't de Dyk nag met soa hiele stern waar? Dat selde wort as fait fermelt in "Fan 'e Bildtdijk gronda"

Maar bewizen binne foor elenze annamme en farten ~~et~~ niet te finen. Alleen de sluis op 'e syl is op 26 septimber 1509 kepot gaan en 't Bildt stroomt d'r doe onder, maar d'r waar gyn dykden, braak de kosten binne 399. 'n klain gemaak fan 'e kille soude grond sou ek 'n reden were foor de aarmeod? Maar foor de beoiking fan 't Bildt liep de kweider alleen nag by hoge floedden onder. 't Bildt laad doe soa hieftig sintymeter boven de normale floedhoogte. Daar oie grond dan fan sout fergeven. Ok hier heb ik myn twifels

Maar dos worre in 1507 Thomas Beukelaar syn grannen in beslag nommen om dat hy de pacht over dat jaar niet betaalt had. In 'e Geschiedenis fan 't Bildt wort d'r fan it gaan dat Beukelaar niet betale kon.

Maar ik dink dat Beukelaar niet betale sou, want de hertog het oelooft dat hy de besidzzenen (carolus) guldens die 't Beukelaar in 'e beoiking fan 't Bildt steken het, werom betale sil, maar in 1507 is de hertog nag niet met 't of betalen begonnen. De rente fan fienhendere guldens over dat beirag wort ek jaar met de pacht ferreken, maar de of betaling fan de viente besidzzenen carolus guldens laet op m vachte. Beukelaar is bang dat hy syn sinten niet werom rien sil. Dat blykt ek heel dādlik et de brief wisseling die 't tusen de reginten en de beoikers foert wort. De beoiking souer sen komat is in 1507 nag niet deur de fier Bildtbeoikers teken. Dat wille se wel doen maar dan motte d'r nag fier artikels an 't kontrakt toevoegd worre.

Die artikels binne heel leersum, direkt mit eerste wort stelt dat de hertog de besidzzenen (carolus) guldens binne de of pacht jaren betale sil.

In de andere drie wort regelt hoe t de pacht fan de andere heurders/paenters int wort, dat wille de beoiker wel inne foor de hertog, maar se wille niet foor wanbetalers aansprakelik stelt worre. De fier heren wille en kinne wel betale, maar se wille har eigen sinten al berom newwe en niet foor anderen betalet.

De orlog met de stād Grunningen kost de hertog hannen fol geld, dat newwe de beoikerr ok wel in e gaten, se binne bang dat t of betalen fan 'e besidzzenend guldens op 'e lange baan skoven wort, se wille sekerhyt. Dat lūn dos niet as aarmeod anmerkt worre?

Ok andere farten staan haaks op die aarmeod. Want 't stichten fan 'e drie kerken wort motifeert met: dat de befolking al gan soa groet waar, dat de groette fan 'e ianden in anmerking nommen, van hoode is geweest te stichten de drie prochie kerken, gemercht dat die vorzjke in aewoenders ten oer pericket van den Crisdom, haertliedder kinderen ende anderstins, die gheensmin ontbeeren en souden moegen.

Soa foul minsen dat d'r kerken sticht worre moten. - - - - -
Worden die minsen dan deur de aarmeod antrokken? Of souden se naakt t Bildt toe kommen were omdat de grond fruchtber waar en de hāns d'r insat dat se 't hier beter berje souden dan in 't plan der 't se weg kommen waren? Of souden de minsen elc niet op wegen foordeel et weest newwe? Maar wat brōcht t Bildt nou op an geld? Dat geeft Sannes heel krekt an en 't is foor mij onbegryplik dat den dos de konkluszy trokken is dat d'r in teerstan aarmeod weest is op t Bildt. Et wij de sifers bekike leat t Bildt 5850 goud guldens an pacht op, over heel Friesland hie op bringst 31000 goud guldens. Dan leat t Bildt dus dik 18 persint fan de totale op bringst fan heel Fryslan. 't Bildt brōcht doe ~~an~~ hest. Zen fife deel op fan alles wat de hertog in Fryslan binnen kreeg. Maar d'r mustek nag 't een en ander betale worre an Bildtdijk. Toedat d'r in 't leat fan de 31000 gold in sum gold

foor de hertog overbleef. Fan 't Bildt is 't bedrag dat skoen oerbleef
ok bekend, der bleef 1646 goudgulden fan over. Skoen leverde 't Bildt
hest drie en dertig perent op fan 't totale opbringst fan Fryslân.
Smint hest een fjifde deel, skoen een ande fan alles wat Fryslân
op bröcht.

h' Geoed dat sokke bedragen in deuse ferhoudings op bringt en
dat ok op bringe kin, rein sloet met us aarmoeuig anmerkt worre.
Hi warrm kin 't hier in 't eerst an op 't Bildt met west hewwe.
Krent us oer al ans til der wet warrme west hewwe by minnen dat
om dat foor reden ok 't hooft met boorn water hewwe konnen.

Op 't Bildt binne dr problemen west, de skuis is ferinnewart west
se newwe dat hael fan wurms in 't rasen en muizen hewwe foor
'n part 't graan op freten. Die problemen worre breed út by de
ferpachters melden, want in fermindering fan pacht sou massi
met kommen wene.

Maar dr kwammen 'n wat minne út dierse nasien op 't Bildt
of, om dat 't hier beter waer, hier op 't Bildt hadden se de lants
op 'n beter leech. Se mosten dr hard foor werke, maar 't lants foorde
'n goed gemak op. Hertog Georg kon 't in 1515 niet meer foorname
wille met Fryslân, hij fersuchte te minse "Fryslân may wel Fryslân
iken" en hij draagt Fryslân over an karel de I. Maar 't gant
in an datyt Bildt ok nay bytraukt, nay anderen witen hur oeg op 't Bildt
jale. ~~Maar de Bildt kint wouwen wel~~ Maar de Bildt kint wouwen wel
weert op hij en huer met tien fear ferlinge, maar derover 'n andere
keer.

✱ Anken foor.

10.10.

12 t Billett gaat over in andere handen en wordt oprij forpaeht. 12-1.
mrt 1992

Hertog Georg van Saksen het jarenlang perbeert de stād Gruningen enaer syn gesag te bringen. Dat het him skatten kost. Om syn soldaten berale te kinnen, worden de Frizen belastingen oploodt, olic't se maar amper op bringe konnen. De ontfredeningd met t bestuur fan de Saksen groeien en groeide. In 1513-1514 kreeg de hertog fan Gelre hier lucht fan. Hy het syn iele leuen foenten teugen de groater worren fan de Bourgondische Gastenryke macht. Nou sâg y syn kans skoen om syn eigen macht ut te braden. In novimber 1514 deeld y n infal in Frysland met n float fan 28 schippen en 1500 soldaten lānde hij in Gaasterland Sloaten en Sneek worden inhommen, en n groot deel fan Frysland kwam onder gesag fan hertog Karel fan Gelre. De Gast-Fryslan en de stād Gruningen kregen steun fan him teugen de hertog fan Saksen. T Gong nou hard oenterit met Georg syn greep op Frysland want de Geluerse hertog belofde de Frizen, Fry en Fry, syn skatting en belastingen. Dat klonk de Frizen as mezyk in t oren. ^{en de Hertog feruechte Frysland inaguel Brussel} Georg fan Saksen sâg t swerk eliden en hy prakkeerde dit over om Frysland in te loren. Dat in maart 1515 hakte hy de knoop aen. Hy stuurde n Gfjaerenging na Gent om met kaartshertog Karel fan Bourgondie over de overdraent fan Frysland te onderhandelen. Voor Sas begrippen hewwe die onderhandelings niet lang dūmt. n goete ses weken. Men wodek teem dat Karel fan Bourgondie, de latere Karel V, Frysland over droegen kuyf voor hondert-duusend goudgulden. De akte fan Gfstand wurde op 19 maart (1515) fan dat jār deur hertog Georg, onder tekenen.

By deene onderhandelings het t Billett ok utbraden t oren want Hertog Georg had heupt dat hy t Billett batten de overdraent hewwe kon, om t as n domyn voor syn huus te hewwen. Met de Billets had hy syn groate problemen had, in t tien jaar dat sy fan him pachtten. Skatting en belastingen had hy her niet spait. Hy ferpachtte t Billett folgen t kontrakt, der t elc oer t lānd pachte, met n stimde. Maar t Billett leverde sel fier weg t groate part op fan heel Frysland. Een clāde fan t totaal wat Frysland op bricht kwam fan t Billett. En dat nil Karel V ok wel weten hewwe. Drekt in t begin wort aent in t ferslag fan de onderhandelings al sielt. Frysland sif „mit samt des Bgylde“ deur Karel de vijfde overnomen worre voor 100.000. goudgulden. Maar fierder op komme wy t weer teugen, dan wort dit met nadruk stelt, dat in deene overdraent ok begrepen is „dat deel, t welch de zelfdichte hertog (Albrecht) en de vaderhandt syn Soon (Georg) met dylken besloten hebben ende bevestiget, ende dat selfe lānd vruchtbaar ende bequaem gemaakt om te lāgen“. En nag n keer wort t Billett in e overdrachtsakte noemi. Georg kon hope wat y wel, ok t gebied t Billett, dat him t meeste opbricht had, moory kuyt, der staat in de akte, dat alle stāden, dorpen sloaten ende vestigheden ende met namen een portie of een deel landts dat men heet dat Billett an Karel V overlevere worre mest. In de akte fan overdraent wort t Billett elric keer met nadruk noemi. t waar voor de besitters belangryk om te hewwen, t Billett leerde in geel gemaek op in gewa en in geld. Karel V belofde dat hij alle skinkingen in Billettland dē t deur de Saksen utgeven en toevend waren na komme sou.

De overdraent waar op papier sel voor hander kommen, maar dermit had Karel V nag syn gesag over heel Frysland. In fante kreeg hy alleen maar reggenkap over Kunt-Francken ^{Harlingen} gebied dat der ten noorden fan lael werender t Billett. De rest fan Frysland ston onder t gesag fan Karel fan Gelre. Maar ondanks dat Karel V

Floris van Eymond tot stadhouwer van Fryslân en, Kuart Traneker en Harlingen met de Gritenjen Menameradeel, Tranekeradeel en Barra deel londen se een fan trou an Karel II of. De restig heerskappen erkunden Karel II as hur heer en londen die an fan trou of. Dit worden 4 edelen met t'oudene sweert tot rieder bloegen. Deronder waar Tjaard van Burmania die t'Grietman fan t'Bildt worre ten. Bestuurlik had Karel II nou de saken wel regelt, Maar der met waren en problemen nag niet oplost.

Maar een fan de eerste rizen fan de nye stadhouwer waar om t'Bildt op n'y te ferhuren, want de eerste pachtperiode fan t'ien jaar loop per febrewary 1506 of.

Maar doe kwam foar t'Bildt t'gedondier in de glâzen.

Wan t'herzog Karel fan Gelre beskoude him self as Heer fan Fryslân en waar dus volgens him self ok eigener fan t'Bildt.

Een fan syn anhangers, Janes Unema skreef in opdracht fan syn naas in brief an de Bilkerts, wêr in at se t'vraagt wêre om met de Gelder, man te onderhandelen over de nye inhuring. Die brief werden skreuen op Sunday 26 december 1505.

Maar doe t' de Stadhouwer Floris van Eymond fan die brief nûme

- Kregen de Bilkerts in denderprek te horen. Hij beloofde: at de Bilkerts an deure brief gheue souden, soudenhur hûzen en leuen ferheure. En wut foar befehlen at der ok fan de Gelder hertog at Sneek weykomme mochten, der hoefden de Bilkerts, ni der mochten de Bilkerts hur nûme fan antrekke. Se hadden maar met een te doen, en elar waar en stadhouwer fan leek II: — Floris van Eymond. Hij kon wel minsew anstelle die t' met de Bilkerts onderhandele souden over de nye inhuring, wee hur gebeente at se t' met de hertog fan Gelre antige souden. Johan Bestallar waar antelst as Rintmeester - Generaal, an Fryslân en t'Bildt kreeg syn nûme Rintmeester. Dat word Tjaard van Burmania, Rieder en Raads heer fan Karel II in waar toegelyk Grietman en Dykgraaf fan t'Bildt. Hy had in eerste opdracht t'Bildt op n'y te ferpachten. Ok moest hij dit op toerien dat de Oude Dyk in in goede staat fan onderhoude bleef en hij moest om de sluiten dînke, en de belastingen in t' hêue fan (Oude)-Sijt inne. Maar hij moest ok de „goetwilligen en gehoorsamen“ tingen gefaar en onrecht beskerme en de „quaden“ corrigeren en straffen. Hij moest de pacht „flijtig“ inneme en hier fan rekening en ferant wordene o'flige an de Rintmeester Generaal Johan Bestallar.

Met de Bilkerts worden de onderhandelings foer. Dit worden nagal wat swaar-dere foer waarden an t' pachters stelt en in t' overeen komst fan 1505.

- 1 * De eerste swaardere bepaling is, dat wanneer at de Dyk deur vortog berkadigt raakt, dan mette de Bilkerts foer de ska an t' dyk opdraaie Onferskilling wie t' foer de ska an de Dyk ferant woordlik is.
- 2 * De tweede swaardere bepaling, mette de pachters hur met t' onderhoude fan alle wegen en brûgen riede, en at dit brûgen by komme mette, sette de pachters der self foer sorge moette!
- 3 * Op t'eand fan de tien pachtjaren met de Dyk opkeurt worre, maar (by de Kuarter Raad) op maten dert ok de Dyk deur Georg fan Saksen op anbesteed waar.
- 4 * Maar nou wort by de nye inhuring ok regelt, wat deur Georg fan Saksen liff jaar lang ferlind is. Dit wort regelt dat de kerken en pastoors deur de pachters onderhouwen worre mette, met alle en witten elie t' dat met in met bringe kin.
- 5 * Maar de pacht gong ok omhoog, mel maar liefst in goede feestyn poort ok moesten se foer, at se pachte kunnen bewiize dat se in staat

Op fyf onderdelen worden de pachtvoorwaarden jerswaart
 dat de Bilkerts 't nou in 't eersten soa moeilik en harmoedich
 had hewwe, hoe kin 't dan dat se nou op swaardere voorwaarden
 ingongen? Fraay en anbuor regelt de met, dat sil doe des ok soa weest
 hewwe? Sannes joelt dat ok an, want in 'e Geschiedenis fan 't Bilat skriift
 yn: "Sonder twifel hewwe de ouwe pachers op deuke voorwaarden
 weer in haart, se bleven fanself graey op 't lând dat se bouyn naam
 hadden en der 't se har hûzen op bent hadden. Met deuke konklazzy
 bin ik 't foer de folle hondert persint zens. Maar hoe 't Sannes an
 't folgende gegeven komt is mij 'n rausel, hy skriift: "dat 't lând krekt nou
 'n beter gemaak gâf". Krekt nou maar nergens binne de anwizinge
 dat dat nou krekt waar. Al sent 1507 had 't Bilat 'n goed gemaak
 gewen, di binne teugenlagen weest, maar wer is dat met soa.
 't Jo, sien wat 't Bilat opleurde, skean een dârede fan 't totaal
 wat Fryslân opbrêcht en 't fait dat de Bilkerts met de nye inhuring
 op feul swaardere voorwaarden ingongen, 'n misfatting om te denken
 dat 't hier op 't Bilat in 't begin bra harmoedich weest het
 In 'e Geschiedenis fan 't Bilat staet dat de Bilkerts 't hier in 't eersten
 meet maklik had hewwe. Kuter skriivers hewwe dat fertaalt met aarmoe
 en doe 't dat een keer skreven en drukt waar, 'n dat foer waar
 annommen. De een het de ânder klakkaloar naskreven en napraats
 at meh Sannes goed lezen had en goed overdrêcht had wat y skreven
 het, waar de konklazzy âns weest. De Bilkerts hielden foer de twaen
 keer fol goede moed. Maar deuke pachtperiode soa soa rustig
 en foppetelig met were as de eerste ~~ten~~ tienjaar. Maar der over
 'n ândere keer, at di' foekten wort op en om 't Bilat.

De tweede inhuring fan 't Bildt began op 26 febrewary 1516.

De met goed feertyn persint ferhoogde paent moest faarlik in twee termijnen betaald worre an de rini meester Tjaard fan Burmania, die 't de paent, folgens syn instruksys, „lytig inmane“ moest. De eerste ferfalldag foar de eerste heft is op 1 novimber 1516 en foar de tweede heft op 1 maaie 1517, foa darynne de tien jaren dat de paent-periodeaure dure sou.

Maar foar de nije inhuring waar dr al in strooptocht fan de Geldersen op 't Bildt west. Hessel fan Martena klaagt der nagal over.

Hij het op 26 septimber 1515 in boude mei 'n brief na de reginten fan hertog Georg fan Saksen stuur. In elie brief wort de ska die 't syn pachters leden heewe breed oetmeten. Hij skriift dat op 3 jannewary 1515 die Geldersen op 't Bildt weest heewe te roven en te bränden. Hij het dr ok nag in opien op útstuur na Belkum, Beetgum en Menaam om dr achter te kommen welke rechte die Geldersen nimme seiden om op 't Bildt nag s terwen en te bränden. Dr binne twee skandere plaatsen ferbränd en alle regys, yarst, haver en nag 16 parden, 44 houts oessen, be skapen en 25 ferske binne deur de Geldersen methommen. Hessel fraagt at Georg him wat teugen komme wil in 'e ska. Hij fraagt elissen d goudguldens. En in 'e loop weg fraagt hij ch nag om wer gūnsten, t'gong in een moeite deur, hij waar hou des an 't skriiven.

Fout sil hertog Georg in fan dat skriiven met antreken heewe want hij had elie 't Bildt al over droegen an Karel II.

Die had op 7 juny 1515 in wapenstilstand met de hertog fan Gelre sloeten soadat se beide jaar wat op orde komme kunnen.

Maar op 14 oktober is 't al weer reuk. Dan kryt Floris van Egmond de stadhouver fan Karel II, 'n brief over de Geldersen. Folgens de Brief lēge de Geldersen, de lānden souke sware lusten op, dat dr gynec kring genog het, bātten de stāden, op syn eigendom op 't platte lānd te kommen. Ok op 't Bildt kin dr niet weunt worre, en derdeur kin dr gyn paent fan de meyers beurt worre. Degenen die 't de paent „inmane“ mutte durre hur niet op 't Bildt sien te laten. Ok heewe de Geldersen tien of twaalf, hāzen op 't Bildt ferbrānd. En de soldaten die 't deur de pachters hurrt waren om hur besittings te beskermen, binne dood sloegen of gefangen nommen. En omen gelde te kommen laiden se de pachters heffings op omsloegen op 2 morgens die 't se pachtten. Maar worde dr dan niks teugen de infālen fan de Geldersen seer? en roofden en brānden de Geldersen alleen? In dat sou te feul, eer' foar de Gelersen betekene. Ok de froegere soldaten fan Georg fan Saksen ~~waren~~ de „Swarte Hoop“ spookte in Fryslānd en op 't Bildt om.

De „Swarte Hoop“, want swart waar hur út rusting, swart waren hur gesichten, swart fan magerens en ellinde, swart fan weer en wyn dan ferhuurden se hur weer an de ene, dan weer an de āndere machtige heer. Meestal kregen se gyn soldy, der moesten se self maar an sien te kommen. Dat waar frel fan toepassing ^{op die soldaten} die 't hertog Georg hier hine haalt had: Geld hady niet had y teugen de soldaten saits, der moesten se self maar in westergea an sien te kommen. Hou dat waar hur wel toefertroud. Oes beesten het de Swarte Hoop ok op 't Bildt hūskouwen. Ut haem fan Karel II die 't hur in 't eersian fan hertog Georg overnommen had worden hur kriigstochten, plunder tochten ~~te~~ Ene na 't āndere werp, dan die dan elie priats worde ferbrānd. Gelde, bāt, der gong 't hur om. En om der an te kommen waar gyn inkel middel hur te bot. At se gyn gelde fonnen hadeten in 't hūn dat se in 't brānd stoken hadeten. Houde se in een klāne

Kines in 't jaar om toe die min te fergen wer t 't geld want
at min dan 't plak in weer der 't geld begraven waar at want
de rouw niet genog van wordde min met hie kynd in 't brändende
huus goet, om der op n ellendige manier te sterven. Op deese fere
skrikking kon elkeen een bleetfaan. 't Waren lange tiden fere
Frisen en Bilkerts. Katel I haer Fryslana fere grau gelde in loer
en heet t hier volgens de regelt fere 't segen. Maar der waar
de hertog fere Gelre 't niet met eens. Hy haer de Frisen frylyer
en frydem fan belasting belofde. Hy kreeg help fan Groot
Pier fan Kinswert. Maar dit waren feul meer Frisen die 't mit
de hertog fan Gelre hielden. Ok die waren der by 't roem minen die t
n belat yn belasting betalen hadelen. Enal de beriffende blase
Dat ok Frisen helpen hertog fan Gelre met infalen op 't Bilat, en at
't manly fan Kwise kwānsy waren wordde te onfoeder fan roem groep
wordde, of waren 't frygys striders? Een fan die onfoederers seer
Gabbe Skeltema, en hy worde deur de soldaten fan Katel I met
syn piety manly oppakt. Hy fertelt, sonder dat syn onderfryger
nim op e pyndakke deene te legen, dat hy met anders selgelingen
fan de Geldersman op 't Bilat was: het in 't summer fan 1515, doe
't bestand fan waent west waar en der niet fochten worde se.
Gabbe seyt dat e op 't Bilat etliken doudslagen heuwe. [y] of
tes men oppakt de ferskandne hūzen deur hur toedoen ferebrāndene
Hy kertmer zelf beoecht om dat te doen seet y. Erkelens en
stādhouwer fan de Gelderse hertog haer 't him befolen.
Maar hou t y den een keer op e tekst n fertelt y dat y nag mer
op syn kerfrok het. Der na u y nag n keer op 't Bilat west
en doe het y 't nams in 't brānd stoken fan die fan Heerlem,
in de negen of tien peereien fan deene heer het y stoulen. Deene
heer staut by Gabbe Skeltema niet toe hēst ankreuen, omdat
fan Heerlem him ha syn rēgen benadeelt hadelen. (selektif)
Der op 24 november 1515 n y weer onkerweys na 't Bilat, met
in yfryn of sefryn man om de overbieren besittings fan fan Heerlem
te beroven en te ferebrānden. De hertog haer Gabbe en fryhyer geuen
om n zelf met roven en brānden shadeleas te stellen, maar tweran
syn maten te laut die dāg, dat e bleuen die naent in Torwert
en der wordde se doe oppakt. Hy het wel weten fan 't bestand sealty
meer de Geldersman seemde 't Bilat der niet onder.
Dān is de nag n seere Hektor Freys die t met syn maten op
't Bilat omstrāte het sonder wāt y der fere ordens wagen haer.
Hy fertelt dat alles wāt r op e dān fan e 24 ste november (stādtrynendy)
op 't Bilat roefe en brānd is deur him en syn maten deen is.
Maar ok de swarte hoop het m in 1515 shadeleas perheert te stellen
„hemmenae ontelber feul beesten“. Ut de eerste Bilat reken fan
fan Jaard fan Burmannen blykt dat d'r in 1515 drie infalen
op 't Bilat west heuwe. En dat de Meyers de beste twee terminen
fan de eerste paent periode hāg betale mette
Ok seeyft y dat n wāt Bilkerts hur e ferebrāne besittings
loeren fere wat te waren Tjaard fan Burmannen
wāt op een july 1515 ansteld as Rintmeister over 't Bilat.
Hy het in dat jaar met de Bilkerts onker handelt over de nye inhuring
fere tien jaar en de Bilkerts binne op swaare fere voorwaarden
in gaan. In n tīd dat e volgens die telde reken minen sloudseegen,
beesten roffel en piaaten in 't brānd stoken wordde. En de n te weten
dat die Rintmeister fan 't jaar 1515 niet ontoungen heeft van 't Bilat
over mits in 't telde jaar neymand op 't Bilat woenen?
Ok 1616 ygn geld, over mits wātet oorlog geworden in?

Ok foer 1517 het de Rintmeester volgens aigen rēgen niks
 fan 't Bilat ontfangen, want ok die wende d'r g'n mins. ---
 Maar in 1518 wort 't beter want dan stuurte de stādhouwer
 Douwe Burmama, de Rintmeester syn broer naar 't Bilat
 met peerele en belofaten om 't de Bilat loe weer op 't Bilat
 komme te weenen. Maar de kost gaet voor de haat dat
 karel ~~II~~ met drecht nag niet al te fewt voor 't Bilat op 'e
 reken newwe. Want de Bilat loe moette 't Bilat eerst
 keynigen van stekelen heelen etcetera. En om't 't bealy
 werk hadden om ^{hier} te ploegen en te saaien, om in 't jaar 19
 'Gemaak fan 't lēnd te heelen, binne d'r oer 't voorgaande
 jaar 1518 ok g'n inkomsten fan 't Bilat
 't S. t. Jaard van Burmama niet met, nou het y al fier-faar
 Rintmeester fan 't Bilat weest maar h'y het nag novit in sint
 fan 't Bilat an karel I bijdra~~ghen~~. 't Stont allegaar
 het krecht opskreven y jaar 'n get ontfaan. Grotecellinde op 't Bilat
 Dat fermuerde de Rintmeester in Den Haag ok, want die
 stelden in onderteck in na alle y paechtlooze faren
 Die bleek dat Jaard van Burmama niet soe onbaatsuchtig
 waar es w'y in foerden. Maar des is d'r'n straat na him noemt
 het y doet ok ferdient? Maar der oer n andere keer.

diken.

* DIKEN ** GEMALEN ** en MINSSEN *

Storm ut 't noordwesten,
Ferheftig jaagt de storm over see en land.
Fytters lege plat foorover op 't stuur
't Water in de faarten gaat in groate baren
Die 't witte koppen hewwe.
Boomtakken swipe hine en weer en d'r breke goenent of.
De see is kerboestig.
't Water slaat met barstend geweld teugen de dyk an,
De dyk trilt.....
Maar wie dinkt d'r an 't gefaar fan overstromings?
Wij hewwe omers de diken die't ons beskerme !

Sware diken der 't wij ons failig achter wane. Of is dut
"DE STORM", die't een keer in de duzzend jaar over see en
land raze sil, die't de see soa opjaagd, dat die deur de
sware seediken hine breekt?
Want dat sait de kansberekening, die't knappe koppen maakt
hewwe. Een keer in de duzzend jaar KINNE de diken deurbreke.
Dat kin morn weze of over 999 jaar. Degene die't die
kansberekening maakt het, het op foorhand gelyk.
At 't al gebeurt en at 't niet gebeurt, 't KIN maar 't hoeft
niet. Maar wat die kansberekening al sait is dat wij waaksem
blive motte. Krekt soa's ons foorfaars waaksem waren en hur
self beskermden teugen de see.
In 't eerstan op terpen die't se alan hoger maakten.
En die't alnageraden deur diken metnander ferbonnen worden.
Om 't jaar duzzend hine is de bediking fan Fryslân foltooid.
Hier begint ok de geskiedenis fan de overstromings in de
boeken en berichten foor te kommen. Doe't d'r gyn diken waren
sag gyn mins d'r raar fan op dat de see herstmes en winters
geregeldeweg over 't land kwam. Sij weunden omers failig op
hur terpen, dus werom soudn se dingen die't elk jaar weer
geburden opskrive?
Doe't de bediking fan Fryslân foltooid waar ferloren de
terpen hur betekenis drekt niet, de dorpen op 't oudland om
ons hine binne der 't levende bewiis fan. Maar dos.....
Starigan begoonen de mins 't te wagen om ok butten de
terpen op 't land te weunen betreklik failig achter de seedyk.
Dat doen wij ok, Nedelanders, Friezen en Bilkerts weune en
werke achter de seediken.....failig?
Seediken die't feul faker deur de see beskadt binne dan dat
se deurbroken binne.
Alle beskadegings fan de Bildtdiken binne niet fastlaid .
Maar wel alle deurbraken staan in de boeken optekent,
deurbraken die't skade feroorsaakten en slachtoffers aisten.
Honderten duzzenden mins binne as gefolg fan dykdeurbraken
ferdronken, maar op 't Bildt binne d'r niet 'n soat
slachtoffers te betreuren weest.
De Bilkerts leve op en achter dyken die't tipeert worre
as: "SIMBOALEN FAN 'n AIGENSINNIG FOLK".

diken 1.

'n Folk dat liever de diken swaar maakte, dan te fersuppen.
Aigensinneg genog om 'n menier fan onderhoud fan 'e diken toe
te passen der 't de Friezen an 't dan toe nag niet an docht
hadden.

Maar al hoe aigensinneg en al hoe swaar ok de Bildtse
seediken konnen niet altyd de see kere.

De see onberekenbaar in syn kracht, de ontsaglek groate see
die't om de ses uur opkomt en om de ses uur ofgaat, altyd
deur, dag en nacht, jaar na jaar.

Nag altyd, na honderten, duzzenden jaren is de see deselde.

De kracht fan de see is nag altyd deselde onmeetleke kracht.

In ferhouding tot die kracht binne de seediken maar onnoazele
ruggys op 'e rand fan 'n ondiepte, der't 'twater rechtens hoort
te stromen.

Wanneer at op 'n dinkbeeldege dag alle Nederlanders naar 'n
ander land gaan soudan, dan sou na ferloop fan niet soa 'n
lange tiid 'n groat deel fan Nederland gewoan niet meer
bestaan.

Elk land kin ontfolkt rake deur, oorlogen siekte of
netuurrampen, maar 't land self blyft bestaan.

Wort in groate delen fan 'e werelt 'n folle maag as de eerste
levensbehoefte sien, in ons land komme droge foeten op
'n deelt eerste plak.

Elke dag worde d'r in 't nabije ferleden fan see land maakt,
land der 't de see 't recht het om te stromen.

Foor ons is 't noadsaak om de see dat recht te ontsegen.

Froeger worde de see deur de minsen beskoud as 'n wezen met
'n aigen wil, fol haat teugen 't land en de minsen die 't op
dat land weunden.

Wij wete nou wel dat 't ans is, de see is 'n deel fan de
groate Godleke netuur, die 't folgens niet te feranderen
wetten regeert wort. De taak die 't de mins him self stelt het
is: die wetten op te soeken en der syn handelen op of te
stimmen. De see die 't at 't stormweer is, as 'n ferskuvend
berglandskap op 'e diken ofkomt en utperbeert hoe sterk at
se binne.

Soamaar 'n paar sifers: De leste hondert jaar is de seespigel
hest 20 sintimeter omhoog kommen.

De see die 't gemiddeld soa 'n 4 kilometer diep is.

Op de diepste plakken is dat 11 kilometer.

Feul dieper dan de groatste berg hoog is.

De inhoud fan 'e see is 11 keer groater dan 't land dat boven
de see utsteekt.

D'r is nag feul meer water, bevroren op 'e noord-en sudpoal.

At al dat iis rane sou dan sou de seespigel nag 50 meter
omhoog komme. Wat 'n draiging gaat d'r ut fan soa 'n sin.

En de see golft maar deur, sonder eand.....

Wij foele ons failig terecht????????? *feertig*

Even 'n klain hutsy werom in 'e tiid; goed *twintig* jaar.

1 febrewary 1953. Sudegoffen; d'r is nijs op 'e radio.

Hait haalde ons fan 't bed, mim sit bij de tafel.

'n Stim foor de radio: De diken in Seeland en Sud-Holland
binne deurbroken. D'r wort praten over minsen die 't op dakken
of in bomen 'n hinekommen socht hewwe.....

diken 2. .

Buttendeur stormt 't nag en bijtiden binne d'r fulle hagelboien.

Mim mot gulle om die stakkers der in Sud-Nederland.

Wij as kines wille na de seedyk, sien hoe kerboestig de see is. Wij mage d'r niet hine niet fan hait en mim en niet fan de plisy. Maar dos komme wij op de buttendyk.

't Is koud en de see is grau en hoog, 't water komt hest an de krun toe. At d'r weer 'n golf teugen de dyk anslaat, trilt yje foele 't onder je foeten. Bij 't Fliet krekt west fan 't gemaal op Swarte-Haan, het 't faai staan, maar met dykskleden stenen en sakken sand kon 't dykleger 't Bildt behoede foor

overstroming. In 1972 het 't d'r weer om spant en ok doe kon de dyk 't maar krekt houwe.

Overall bij de Nederlanse kust lans binne de sware Deltadiken gelyk, recht, strak en saaklik. Doelgericht houwe de diken de see in bedwang.

Hele groate delen fan Nederland, kinne alleen maar droog en beweunber blive, at d'r minsen binne die 't diken bouwe en onderhouwe.

Ok de gemalen (der't wij nou binne) motte bemand en onderhouden worre.

Ik weet niet hoefeul minsen d'r werk an hewwe om dut enorme sytelsel fan diken en gemalen in wezwn te laten. Die minsen make 't mooglik dat miljoenen anderen op en beneden 't seenivo leve en werke kinne.

Dat gebeurt al soa lang en is soa fanselfsprekend dat wij d'raigenlik gyn erg meer in hewwe.

Maar at d'r dykbewaking instelt wort, at de dyk swaar deur de see anfalen wort, binne wij ons d'r weer fan bewust dat wij hier alleen maar leve en werke kinne omdat d'r om die diken en gemalen docht wort.

At de see syn netuurlike recht werom perbeert te krijen, worre wij ons bewust fan de sitewasy werin at wij leve.

En krekt dan wort 't dudlik hoe 'n klain bitsy de meeste minsen wete fan de wonderlike opbou fan ons land. Nederland 'n unyk land in 'e werelt op en beneden de seespigel.

Ok hier op 't Bildt leve wij betreklik failig achter de sware Deltadyk.

Maar ok de Ouwe- Nije-en de Poldiken waren in hur tiid sware seediken, der 't de Bilkerts ok doe betreklik failig achter weunden. An de overstromings die 't d'rok op 't Bildt weest hewwe, blykt dat ok, in fergeliking met degefolgen in andere delen fan Fryslân. Op 't Bildt in totaal 3 of 4 slachtoffers. Met derom binne de Bildtdiken utsocht as monumint fan 'e maand juny 1993.

Wij winse Jim op Jim feerdere tocht bij de "Simboalen fan 'n aigensinnig folk" lans nag 'n soat genoegen.

Wij hope Jim nag faak werom te sien. Aldert Cuperus.
april 1993.